

Засновники:

- Громадська організація
«Культ права»
- Ужгородський національний
університет

Головний редактор журналу
В. Ю. Стеценко

Відповідальний секретар журналу
Л. О. Васечко

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази
Index Copernicus International
(Варшава, Польща)

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України № 886
від 02.07.2020 р. (додаток 4)
журнал внесено до Категорії «Б»
Переліку наукових фахових видань
України у галузі юридичних наук
(081 – Право, 293 –
Міжнародне право).

Свідоцтво
про державну реєстрацію
КВ № 24767-14707ПР
від 19.02.2021 р.

Офіційний сайт:
<http://www.publichne-pravo.com.ua>
E-mail: editor@publichne-pravo.com.ua
Тел. +38 (098) 264 94 19

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ужгородського
національного університету
(протокол № 8 від 02.07. 2024 р.)

Публічне право

Public law

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (54) / 2024

Видається: щоквартально

Заснований у 2011 році

**Передплатний індекс
89168**

© Громадська організація «Культ права»,
2024

© Ужгородський національний університет,
2024

Наукова рада:

Бандурка О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Баулін Ю. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Іншин М. І. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Копиленко О. Л. – д. ю. н., професор, академік НАН України;
Костенко О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Орлюк О. П. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Петришин О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Рабінович П. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Селіванов А. О. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Скритнюк О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Шемшученко Ю. С. – д. ю. н., професор, академік НАН України.

Редакційна колегія:

Стеценко В. Ю. – д. ю. н., професор, головний редактор журналу (Київ);
Андрійко О. Ф. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Арістова І. В. – д. ю. н., професор (Суми);
Баймуратов М. О. – д. ю. н., професор (Київ);
Берлач А. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Богатирьов І. Г. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Вавженчук С. Я. – д. ю. н., професор (Київ);
Васечко Л. О. – к. ю. н., доцент, відповідальний секретар журналу (Кременчук, Полтавська обл.);
Дніпров О. С. – д. ю. н. (Київ);
Добковскі Я. – габілітований доктор права (Ольштин, Польща);
Дорофеева Л. М. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Журавльов Д. В. – д. ю. н., професор (Київ);
Карабін Т. О. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Колодій А. М. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Коломоєць Т. О. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Запоріжжя);
Копотун І. М. – д. ю. н., професор (Рівне);
Лемак В. В. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Литвинов О. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Лук'янець Д. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Олефір В. І. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Петков С. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Приймаченко Д. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Савчин М. В. – д. ю. н., професор (Ужгород);
Сідак М. В. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Стеценко С. Г. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Хавронюк М. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Чижмарь К. І. – д. ю. н., доцент (Київ);
Шевченко А. Є. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Юнін О. С. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Ярмиш Н. М. – д. ю. н., професор (Київ).

Зміст

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

СТЕЦЕНКО С. Г., БУРДЕЙНА О. В. (м. Київ)	Адміністративно-правовий статус державних службовців органів судової влади: оновлення погляду щодо його наповнення 5
КРОПИВНИЦЬКИЙ М. О. (м. Львів)	Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення: до проблеми дефініції 15
САМАРА В. С. (м. Хмельницький)	Гене́за принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України..... 22
СЕЛІВАНОВ О. А. (м. Київ)	Залучення експерта у виконавчому провадженні..... 29

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВАВЖЕНЧУК С. Я. (м. Київ)	Ознаки регулятивних трудових правовідносин..... 38
-------------------------------------	--

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

НАКОНЕЧНА А. М. (м. Львів)	Роль Верховного Суду в усуненні недоліків правового регулювання, які ускладнюють ефективне задоволення правових потреб (за матеріалами практики Великої Палати)..... 45
--------------------------------------	---

Contents

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS

STETSENKO S., BURDEINA O. (Kyiv)	Administrative and legal status of civil servants of the judiciary: updating the view on its content.....	5
KROPYVNYTSKYI M. (Lviv)	To the problem of the definition of the concept of “the mechanism of administrative and legal regulation in social security sphere”	15
SAMARA V. (Khmelnyskyi)	The genesis of the principle of cassation appeal in administrative judiciary of Ukraine.....	22
SELIVANOV O. (Kyiv)	Involvement of an Expert in Enforcement Proceedings.....	29

LABOR LAW AND SOCIAL SECURITY LAW

VAVZHENCHUK S. (Kyiv)	Attributes of regulatory labor relations.....	38
---------------------------------	---	----

THEORY, HISTORY AND METHODOLOGY OF PUBLIC LAW

NAKONECHNA A. (Lviv)	The role of the Supreme Court in eliminating the shortcomings of legal regulation that complicate the effective satisfaction of legal needs (based on the practice of the Grand Chamber).....	45
--------------------------------	---	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Семен Стеценко,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, суддя Верховного Суду

ORCID: 0000-0002-4350-2321

Ольга Бурдейна,

доктор філософії у галузі права, провідний юрисконсульт Центру гуманітарного розмінування

ORCID: 0000-0002-7736-9143

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-1

УДК 342.56

Адміністративно-правовий статус державних службовців органів судової влади: оновлення погляду щодо його наповнення

Динамічність реформ в системі судоустрою, як і реформ у сфері державної служби є важливим показником правового розвитку статусу державного службовця органів судової влади. Впровадження провідного європейського досвіду у правову регламентацію державної служби загалом і органів судової влади зокрема беззаперечно матиме позитивний вплив на складові змісту цього статусу в частині також і реалізації державними службовцями наданих державою прав. Відтак, якісне правове регулювання

діяльності державних службовців органів судової влади та ґрунтовний їх аналіз відіграє та відіграватиме, безумовно, ключову роль у науковій розбудові адміністративно- правового статусу державних службовців органів судової влади.

Дослідженню прав державних службовців як елементу їх правового статусу здійснювали такі вчені, як І.П. Адамська, О.І. Бедний, В.В. Васильківська, С.Д. Дубенко, А.П. Рачинський, О.М. Стець, Ю.В. Ударцов. Водночас правам осіб, які перебувають

на державній службі в апаратах судів, не приділялася належна та ґрунтовна увага в наукових колах, що зумовлює детальніший їх аналіз.

Ядром та центром будь – якого правового статусу особи, беззаперечно, є права та обов'язки. Адже, не втілюючи права, та не виконуючи покладені на особу обов'язки, дана особа не може повноцінно реалізовувати свій правовий статус, що ставить під сумнів набуття останнього цією особою.

Узагальнюючи теоретичні та практичні надбання щодо тлумачення прав державних службовців, зазначаємо, що законодавцем у нормах України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 (далі – Закон № 889-VIII) етимологія поняття прав останніх не розкривається, а лише деталізується їх перелік у статті 7 розділу II цього Закону [1].

Щодо наукових пошуків стосовно результатів систематизації прав державних службовців, то думки науковців, в основному, зводяться до поділу на 2 групи:

– *загальногромадянські або суб'єктивні громадянські права* – це ті права, які мають державні службовці, як громадяни України;

– *службові права* – це ті, якими вони володіють у зв'язку з обійманням посади державної служби в державному органі (С.Д. Дубенко, А.П. Рачинський, В.В. Васильківська).

Поділяючи думку щодо такого поділу прав державних службовців, водночас, хочемо підкреслити про необхідність доповнення найменування першої групи прав державних службовців із загальногромадянських на *невід'ємні громадянські права*, оскільки ці права набуваються особою через приналежність до громадянства України та є невід'ємними і такими, що неможливо, ані відчужити, ані скасувати, ані обмежити, окрім випадків, передбачених Конституцією України.

Службові права, в свою чергу, дослідниками поділяються на основоположні

і посадові (В.В. Васильківська), або на загальнослужбові і посадові (А.П. Рачинський).

На підставі аналізу переліку прав державних службовців, що міститься в приписах Закону № 889-VIII, пропонуємо свою авторську класифікацію основоположних (загальнослужбових, засадничих) прав державних службовців, яка також поширюється і на державних службовців органів судової влади:

1. *Особисті немайнові права (повагу до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб).*

Дана категорія прав є достатньо спірною щодо безумовного її віднесення до такого виду прав державного службовця, як службові права, адже її зміст співзвучний одному з видів загальногромадянських (невід'ємних) прав державного службовця, гарантованого Конституцією України.

Зокрема, приписами частин першої і другої статті 28 Конституції України визначено, що кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [2].

Відтак, віднесення такого права, як повага до своєї особистості, честі, гідності, як до категорії загальногромадянських, так і до службових прав державних службовців підкреслює особливу значимість та привілейоване місце серед прав державних службовців.

Вищенаведеному праву державних службовців, зокрема в органах судової влади, протиставлена відповідна вимога до поведінки його колег та керівників.

Вказане підтверджується приписами п. 3.3. розділу III Правил поведінки працівника суду, затвердженими рішенням Ради суддів України від 06.02.2009 № 33 (далі – Правила № 33), згідно з якими, у процесі спілкування з <...> працівниками апарату

суду, іншими особами, які виконують професійні (трудова, посадова, службова) обов'язки в приміщенні суду, працівник апарату суду повинен дотримуватися високої культури спілкування, бути привітним, ввічливим та доброзичливим, спілкуватися рівним, спокійним тоном голосу, уникати надмірної жестикуляції [3].

У 2019 році у Звіті за результатами опитування щодо булінгу на державній службі (далі – Звіт про булінг), проведеного Генеральним департаментом з питань управління персоналом на державній службі, в термінології інституту державної служби виникають та починають активно вживатися нові поняття «мобінг», «булінг» [4].

Стосовно тлумачення понять, то мобінг – (mobbing – від англ. to mob – грубити, нападати натовпом, цькувати) означає колективне психологічне насильство по відношенню до працівника з метою витіснення його з колективу та звільнення; булінг (від англ. bullying – знущатися, дошкуляти) – психологічне насильство одного працівника чи окремої групи працівників над іншим [5].

Відтак, відмінність у значенні даних термінів полягає у тому, що мобінг завжди вчиняється групою осіб, в той час, як булінг – як однією особою, так і кількома.

Варто підкреслити, що причиною особливої і прискіпливої уваги до таких явищ, як мобінг і булінг у сфері державної служби стали шокуючі результати аналізу отриманих даних, зазначені у Звіті про булінг. Так, 66,1% державних службовців стикалися по відношенню до себе з випадками булінгу на державній службі та 33,9% – не стикалися. Більше того, булінг став причиною звільнення у 64,9% випадках [4].

Відтак, запобігання мобінгу та булінгу на державній службі шляхом вставлення етимології цих понять, визначення критеріїв цих явищ, закріплення санкцій за вчинення цих дій

із їх кваліфікацією сприятиме збереженню якісного кадрового потенціалу державних службовців та поширенню доброзичливого мікроклімату у сфері державної служби, що, безумовно, позитивно впливатиме на роботу державних органів.

2. *Спеціальні службові права (чітке визначення посадових обов'язків; належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне забезпечення).*

Право на чітке визначення посадових обов'язків дістало формальне вираження у такому локальному нормативно-правовому акті, як посадова інструкція державного службовця.

В розумінні абзацу 4 пункту 2 розділу I Порядку №172-19, посадова інструкція – документ, що містить інформацію про посаду державної служби, мету посади, визначає основні посадові обов'язки, права державного службовця, перелік суб'єктів зовнішньої службової комунікації та спеціальні умови служби на відповідній посаді [6].

Аналізуючи дане визначення, звертаємо увагу на те, що у ньому передбачено, що в посадовій інструкції вказуються лише основні посадові обов'язки. Водночас, де саме декларуються другорядні, неосновні чи інші посадові обов'язки державного службовця, у Порядку № 172-19 не зазначено, що породжує правову прогалину у змістовому наповненні кола усіх посадових обов'язків державного службовця та його обізнаності щодо них.

Більше того, нереалізація права державного службовця на чітке визначення посадових обов'язків може бути негативним наслідком для цього державного службовця у вигляді притягнення до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків (пункт 5 частини другої статті 65 Закону № 889-VIII) [1].

Що стосується права державного службовця на належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне

забезпечення, то звертаємо увагу на відсутність законодавчого визначення термінології «належності» по відношенню до умов державної служби.

На нашу думку, належність у сфері умов роботи державного службовця, а також його матеріально-технічного забезпечення проявляється у створенні керівником державної служби (у нашому випадку – керівником апарату суду) сприятливих та комфортних умов роботи державного службовця із повним забезпеченням канцелярського приладдя, окремого робочого місця, відповідної офісної техніки в приміщенні з достатнім рівнем вологості, температури, освітленості та вентиляції для ефективного виконання посадових обов'язків державного службовця.

Як влучно зауважує К.В. Кім, організація робочого місця державного службовця, як і будь-якого іншого фахівця, є важливим чинником, від якого залежить організація праці, розподіл повноважень, вибір раціональних методів праці, розстановка кадрів, автоматизація робіт, що виконуються [7, с. 81].

Забезпечення кожного державного службовця суду персональним комп'ютером є обов'язковою умовою для виконання ним своїх безпосередніх посадових обов'язків. Комп'ютеризація судів є необхідною вимогою для здійснення судочинства і забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Недарма, це є одним з ключових завдань Державної судової адміністрації України, як державного органу у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади [8].

3. Соціальні права (оплату праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби, рангу та умов контракту про проходження державної служби (у разі укладення); відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону).

З буквального тлумачення права на оплату праці державних службовців слідує те, що вплив на неї мають чотири фактори:

– категорія посади, яку обіймають державні службовці – тобто, посадовий оклад відповідної категорії посад державних службовців (А, Б, В);

– результат службової діяльності державних службовців – тобто оцінка якості та професійності роботи державного службовця, рівня складності і своєчасності виконання завдань;

– стаж державної служби – тобто, період перебування на посадах державної служби та інших посадах, період перебування на яких прирівнюється до стажу державної служби (пункт 4 Порядку обчислення стажу державної служби, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 229 (далі – Порядок № 229)) [9];

– ранг державного службовця, як вид спеціального звання, перелік яких встановлений частиною третьою статті 39 Закону № 889-VIII [1].

Також ще можливе врахування п'ятого критерію права на оплату праці державних службовців, а саме – умов контракту про проходження державної служби, але лише у разі укладення останнього. Дана обумовленість фактом укладення свідчить про необов'язковість (факультативність) цього критерію через виключний випадок укладення контракту – необхідності забезпечення організації та виконання завдань, що мають тимчасовий характер, з укладанням контракту про проходження державної служби (на посади державної служби категорій «Б» і «В») (пункт 3 частини другої статті 34 Закону № 889-VIII) [1].

Водночас, при комплексному підході до трактування права на оплату праці державних службовців органів судової влади, окрім вищезазначених чотирьох критеріїв, враховуються також наступні два:

– підкатегорія в межах відповідної категорії посад державних службовців – вид цієї підкатегорії ставиться в залежність від виду посади державного службовця в органі судової влади;

– рівень державного органу – тобто залежно від юрисдикції та інстанційності суду (суди першої, апеляційної чи касаційної інстанції) або виду державного органу в системі правосуддя (ДСА України, ВКС, ВРП, ССО) [10].

Таким чином, спостерігається ширший підхід до оплати праці державних службовців органів судової влади через збільшення кількості критеріїв, які є застосовними при реалізації права на оплату праці цих службовців. Вказане підкреслює особливість статусу державних службовців органів судової влади, передбачену частиною четвертою статті 5 Закону № 889-VIII [1].

4. Трудові та громадянські права (участь у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів; участь у діяльності об'єднань громадян, крім політичних партій у випадках, передбачених цим Законом).

Ця підгрупа службових прав, як і підгрупа особистих немайнових прав може бути віднесена також до загальногромадянських прав державних службовців, оскільки вказаний перелік прав, що входить до цієї підгрупи прав є тими правами, які гарантовані Конституцією України (ст. 36) [2].

Проте варто звернути увагу на деяку відмінність, що відрізняє деклароване право на участь у професійних спілках у Законі № 889-VIII та Конституції України.

Як у Конституції України, так і в спеціалізованому Законі України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV (далі – Закон № 1045-XIV), метою об'єднання громадян у професійні спілки та діяльності останніх є захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів громадян [11].

Водночас, у Законі № 889-VIII, мета участі державних службовців у професійних спілках є захист прав та інтересів загалом, без виокремлення конкретних їх видів, що підкреслює ширший підхід до забезпечення охорони усіх без винятку прав та свобод державних службовців.

Таким чином, широта обсягу захисту прав та свобод, декларована у Законі № 889-VIII, не в повній мірі відповідає конституційним принципам діяльності профспілок та Закону № 1045-XIV, який, як єдиний спеціалізований, визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок.

Проте, на нашу думку, дана колізія не матиме суттєвого впливу на механізм та способи забезпечення захисту прав державних службовців загалом та органів судової влади зокрема, шляхом участі останніх у професійних спілках.

Варто звернути увагу, що за даними аналітичної системи YouControl, в Україні зареєстровані такі професійні спілки державних службовців інших державних органів, як Первинна професійна спілка державних службовців Державної екологічної інспекції Північно – Західного регіону Чорного моря, Професійна спілка працівників державних установ України тощо [12].

Також функціонує Профспілка працівників судових установ міста Києва [12]. Проте Професійної спілки працівників органів судової влади не локального формату в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці, а всеукраїнського масштабу, до цих пір, не зареєстровано, хоча кроки щодо реалізації наміру щодо створення розпочалися ще у 2015 році.

Зокрема, свого часу керівництво Державної судової адміністрації України ще у 2015 році ініціювало створення незалежної професійної спілки працівників судової системи України.

Таке рішення було прийнято з урахуванням численних побажань суддів

та працівників апаратів судів загальної юрисдикції з метою забезпечення реалізації права працівників органів судової влади на працю, підвищення життєвого рівня, захисту їх трудових і соціально-економічних прав та інтересів, здійснення громадського контролю за додержанням законодавства про працю, вирішення питань щодо санаторно-курортного лікування, оздоровлення, відпочинку, медико-соціальної допомоги працівникам органів судової влади [13].

Та ось вже більше 8 років ця ідея досі не втілена у реальність. Звичайно, цей факт відсутності спеціалізованої профспілки не нівелював право державних службовців органів судової влади на участь у професійних спілках, гарантоване, як Конституцією України, так і Законом № 889-VIII, оскільки службовці, задля забезпечення захисту своїх прав та інтересів, на базі конкретного судового органу створювали первинні профспілкові організації, які приєдналися до Профспілки працівників державних установ України. Проте, враховуючи специфіку суду як державного органу та роботу судової гілки влади, як окремої від інших двох гілок: законодавчої і виконавчої, наявність власної Професійної спілки працівників органів судової влади, беззаперечно, більш продуктивно та ефективно реалізовувала би основну мету діяльності професійної спілки – захист прав та інтересів працівників органів судової влади.

5. Інформаційні права (отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, що належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом; безперешкодне ознайомлення з документами про проходження ним державної служби, у тому числі з висновками щодо результатів оцінювання його службової діяльності).

Цю підгрупу інформаційних прав державних службовців можна умовно

класифікувати за двома ознаками отримуваної інформації:

- з службових (посадових) питань в процесі виконання повноважень;
- щодо самих державних службовців в процесі проходження державної служби.

Варто звернути увагу на відмінність в широті доступу до цих двох видів запитуваної інформації. Так, якщо від державних органів державні службовці можуть отримувати лише у випадках, встановлених законом і лише ту інформацію, яка є необхідною щодо питань, які належать до їх повноважень. Протилежне вбачаємо щодо можливості ознайомлення з документами щодо проходження безпосередньо державними службовцями державної служби. Тут вже немає застережень щодо причин отримання цієї інформації, а навіть більше – зауважується критерій безперешкодності у можливості ознайомлення з нею.

6. Освітні права (професійне навчання, зокрема за державні кошти, відповідно до потреб державного органу).

Професійне навчання (у широкому його розумінні) – це набуття та вдосконалення професійних знань, умінь та навичок учасників професійного навчання, що забезпечує відповідний рівень їх професійної кваліфікації для їх професійної діяльності (Підпункт 8 пункту 2 Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 106 (далі – Положення № 106)) [14].

У вузькому ж розумінні, за результатами аналізу частини першої статті 48 Закону № 889-VIII, професійне навчання – це один із способів підвищення рівня професійної компетентності [1].

В нашому ж розумінні, *професійне навчання державних службовців органів судової влади* – це процес засвоєння державними службовцями існуючих знань, професійних вмій і навиків, а також оволодіння новими тенденціями останніх, спрямованих на покращення свого професійного розвитку та мотивації, що, в подальшому, матиме безпосередній позитивний вплив на ефективне виконання державними службовцями своїх посадових обов'язків та виконання завдань.

Таким чином, ефективний професійний розвиток державних службовців буде результатом їх продуктивного професійного навчання.

7. Кар'єрні права (просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків).

Перспектива кар'єрного зростання в сфері державної служби є, поряд із стимулюючими виплатами, одним із способів мотивації для ефективної діяльності державних службовців органів судової влади.

Варто наголосити, що право державних службовців органів судової влади на просування по службі неможливе без успішної реалізації права на професійне навчання, яке ми вище розглядали. Іншими словами можна стверджувати, що причинно-наслідковим явищем якісного професійного навчання державних службовців є їх просування по службі (звичайно, за умови наявної вищої вакантної посади, волевиявлення державних службовців та вольового акту керівника державної служби).

Необхідно звернути увагу, що трактування терміну «просування по службі», залежно від законодавчих новацій, зазнавало зміни у етимології цього поняття і, відповідно, – у тлумаченнях вітчизняних науковців.

Ми раніше зазначали, що просування по службі – процес зайняття державним службовцем більш високої

посади або присвоєння більш високого рангу. Нерідко для пояснення просування по службі вживають термін «кар'єрне зростання». Держава заінтересована в тому, щоб державні службовці просувались по службі, тому що паралельно з цим відбувається процес професійного зростання такої особи, збільшення її заінтересованості в позитивних результатах роботи, яку вона виконує. Переважне право на просування по службі мають державні службовці, які досягли найкращих результатів у роботі, виявляють ініціативність, постійно підвищують свій професійний рівень і зараховані до кадрового резерву [15, с. 152].

Водночас, Закон № 889-VIII зазначав, що просування державного службовця по службі здійснюється з урахуванням професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу відповідно до цього Закону (частина перша статті 40) [1].

Тобто, за цим Законом, результатом просування державного службовця є лише зайняття вищої посади, а присвоєння достроково рангу – розцінюється, як вид заохочення державних службовців (пункт 3 частини першої статті 53 Закону № 889-VIII).

8. Права в сфері гарантій правового захисту (оскарження в установленому законом порядку рішень про накладення дисциплінарного стягнення, звільнення з посади державної служби, а також висновку, що містить негативну оцінку за результатами оцінювання його службової діяльності; захист від незаконного переслідування з боку державних органів та їх посадових осіб у разі повідомлення про факти порушення вимог цього Закону; проведення службового розслідування за його вимогою з метою зняття безвідставних, на його думку, звинувачень або підозри).

Даний перелік прав, що входить до цієї підкатегорії прав державних службовців органів судової влади,

покликаний гарантувати державним службовцям забезпечення від неправомірних дій з боку інших посадових і службових осіб, у зв'язку з обійманням посад державної служби цими особами.

Доволі влучною є думка О.В. Кашпур, що захист державних службовців від незаконного звільнення є виразом державної волі, гарантованим законодавством «опікуванню» законними правами та інтересами суб'єктів, що реалізують функції

держави, який має юридичну форму та шляхи юридичного здійснення [16, с. 342].

Таким чином, за результатами системного аналізу правового наповнення змісту статусу державних службовців органів судової влади зауважуємо на необхідності додаткової їх деталізації в частині ефективної практичної реалізації з метою неухильного дотримання соціальних гарантій, декларованих як нормами вітчизняного, так і нормами міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 22.04.2024).
2. Конституція України від 28 червн. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 18.05.2024).
3. Про затвердження правил поведінки працівника суду: Рішення Ради суддів України від 06 лют. 2009 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr033414-09#Text> (дата звернення 16.03.2024).
4. Звіт за результатами опитування щодо булінгу на державній службі. *Національне агентство України з питань державної служби*: веб-сайт. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/human%20resources/22.pdf> (дата звернення 22.04.2024).
5. Алюшина Н. Цькування на державній службі: чому ми про це говоримо і як від слів перейти до діла. *LB.UA*: веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/natalia_aliiushyna/426251_tskuvannya_derzhavniy_sluzhbi_chomu.html (дата звернення 12.05.2024).
6. Порядок розроблення посадових інструкцій державних службовців категорій «Б» і «В»: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 11 вересня 2019 р. № 172-19. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE38899?an=197> (дата звернення 19.04.2024).
7. Кім К.В. Правові засади регулювання охорони праці державних службовців в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2017. Вип. 24. С. 80–82.
8. Положення про Державну судову адміністрацію України: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 січн. 2019 р. № 141/0/15-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text> (дата звернення 29.03.2024).
9. Порядок обчислення стажу державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2016 р. № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2016-%D0%BF> (дата звернення 02.05.2024).
10. Схема посадових окладів із визначенням коефіцієнтів для державних службовців судів, органів та установ системи правосуддя з урахуванням категорій, підкатегорій та рівнів державних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травн. 2017 р. № 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.04.2023).
11. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вер. 1999 р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення 22.08.2023).
12. Результати запиту «професійна спілка державних службовців». *YouControl*: веб-сайт. URL: <https://youcontrol.com.ua/search/> (дата звернення 22.03.2024).
13. В Україні створять профспілку працівників судової системи. *Закон і бізнес*. 16.07.2015: веб-сайт. URL: https://zib.com.ua/ua/117553-v_ukraine_sozdadut_profsoyuz_rabotnikov_sudebnoy_sistemi.html (дата звернення 20.02.2024).

14. Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 лют. 2019 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#n14> (дата звернення 14.03.2024).

15. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, перероб. та допов. Київ : Атіка, 2011. 624 с.

16. Кашпур О. В. Сутність та значення захисту державних службовців від незаконного звільнення. *Юридична наука*. 2019. № 11(101). Т. 2. С. 336–343.

Стеценко С. Г., Бурдейна О. В. Адміністративно-правовий статус державних службовців органів судової влади: оновлення погляду щодо його наповнення

У статті визначено правові засади регулювання діяльності державних службовців органів судової влади. Проаналізовано результати систематизації прав державних службовців на 2 групи: загальногромадянські права та службові права. Наведено підстави для зміни найменування загальногромадянських прав на невід'ємні громадянські права. Запропоновано авторську класифікацію загальнослужбових прав державних службовців, визначену законодавцем, яка поширюється і на державних службовців органів судової влади. Надано детальне тлумачення переліку прав державних службовців, що входять до кожної з груп класифікації.

На підставі аналізу переліку прав державних службовців, визначених у чинному законодавстві, запропоновано авторську класифікацію основоположних (загальнослужбових, засадничих) прав державних службовців, яка також поширюється і на державних службовців органів судової влади. У відповідності до даної класифікації наведено та обґрунтовано виокремлення наступних груп: 1) особисті немайнові права (повагу до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб); 2) спеціальні службові права (чітке визначення посадових обов'язків; належні для роботи умови служби та їх матеріально-технічне забезпечення); 3) соціальні права; 4) трудові та громадянські права (участь у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів; участь у діяльності об'єднань громадян, крім політичних партій у випадках, передбачених цим Законом); 5) інформаційні права (отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, що належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом; безперешкодне ознайомлення з документами про проходження ним державної служби, у тому числі з висновками щодо результатів оцінювання його службової діяльності); 6) освітні права (професійне навчання, зокрема за державні кошти, відповідно до потреб державного органу); 7) кар'єрні права (просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків); 8) права в сфері гарантій правового захисту.

Ключові слова: державний службовець, органи судової влади, права, адміністративно-правовий статус.

Stetsenko S., Burdeina O. Administrative and legal status of civil servants of the judiciary: updating the view on its content

The article defines the legal framework for regulating the activities of civil servants of the judiciary. The author analyses the results of systematisation of civil servants' rights into 2 groups: general civil rights and service rights. The author provides the grounds for changing the name of general civil rights to inalienable civil rights. The author proposes the author's classification of general service rights of civil servants, defined by the legislator, which also applies to civil servants of the judiciary. The author provides a detailed interpretation of the list of civil servants' rights included in each of the classification groups.

Based on the analysis of the list of rights of civil servants defined in current legislation, the author proposes the author's classification of fundamental (general service, fundamental)

rights of civil servants, which also applies to civil servants of the judiciary. In accordance with this classification, the author presents and substantiates the following groups: 1) personal non-property rights (respect for one's personality, honour and dignity, fair and respectful treatment by superiors, colleagues and other persons); 2) special service rights (clear definition of job duties; proper working conditions and their logistical support); 3) social rights; 4) labor and civil rights (participation in trade unions for the purpose of protecting one's rights and interests; participation in the activities of citizens' associations, except for political parties in the cases provided for by this Law); 5) informational rights (receiving from state bodies, enterprises, institutions and organizations, local self-government bodies the necessary information on issues related to his powers, in the cases established by law; unhindered familiarization with documents on his completion of public service, including conclusions regarding the results of the assessment of his official activity); 6) educational rights (professional training, in particular at state funds, in accordance with the needs of the state body); 7) career rights (promotion taking into account professional competence and conscientious performance of one's official duties); 8) rights in the field of guarantees of legal protection.

Key words: civil servant, bodies of judicial power, rights, administrative and legal status.

Микола Кропивницький,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0003-0981-0774

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-2

УДК 342.951:[349.3-624](477)

Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення: до проблеми дефініції

Право впливає на певне коло суспільних відносин через спеціальну систему елементів, особливий інструментарій, що іменується *механізмом правового регулювання*. Отож, для розуміння змісту й параметрів механізму адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення поетапно розглянемо дефініції «правове регулювання», «адміністративне регулювання», «механізм правового регулювання».

Правове регулювання загалом розуміється як цілеспрямований вплив на суспільні відносини за допомогою правових засобів [2, с. 173–174].

У гранично розгорнутому тлумаченні адміністративно-правове регулювання – упорядкування діяльності держави (державного управління) нормами адміністративного права [2, с. 165].

В адміністративно-правовій науці під адміністративно-правовим регулюванням розуміють: 1) особливу форму управлінської діяльності, здійснювану за допомогою специфічної системи

нормативно закріплених методів та засобів уповноваженими органами державної влади та саморегульвними інституціями, владні повноваження яких спрямовані на реалізацію регулюючого впливу суспільних відносин [12, с. 11]; 2) процес застосування державними органами влади спеціальних методів впливу на функціонування суспільних відносин із приводу та з певною метою [13, с. 12]; 3) засновану на адміністративно-правових нормах діяльність уповноважених державою суб'єктів публічного адміністрування з метою забезпечення прав громадян, що здійснюється адміністративними методами у визначених законодавством формах [7, с. 101]; 4) один із видів галузевого правового регулювання, заснований на дії адміністративного права і широкого арсеналу адміністративно-правових засобів впливу на суспільні відносини, що мають місце у сфері діяльності державної адміністрації [21, с. 124–125]; 5) вплив адміністративно-правових засобів на діяльність, спрямовану на

встановлення положень, норм та вимог для їх багаторазового використання з метою забезпечення упорядкованості у певній сфері виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції, робіт і послуг [14, с. 14].

Адміністративно-правове регулювання характеризується спеціальним юридичним механізмом впливу адміністративного права на поведінку і діяльність його адресатів [19, с. 150].

Адміністративно-правове регулювання у сфері соціального забезпечення можна визначити як одну із форм впливу адміністративного права на суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення уповноваженими суб'єктами соціального забезпечення, надаючи їм організаційного змісту за допомогою системи адміністративно-правових засобів, спрямовану на досягнення мети соціального забезпечення щодо його набувачів (адресатів).

У низці наук не тільки технічного, а й гуманітарного циклу дуже часто зустрічається поняття «механізм». О. В. Радченко свого часу висунув припущення, що механізму як такому мають бути обов'язково притаманні такі ознаки: 1) є продуктом організованої діяльності; 2) має мету або функцію; 3) містить послідовність дій, певний вид руху; 4) передбачає переважно односторонній вплив з чітко визначеним вектором впливу; 5) має суб'єкт і об'єкт; 6) характеризується жорстким взаємозв'язком, усталеністю процесу, правил взаємодії; 7) його функціонування в ідеалі націлене на автоматизм; 8) його побудова має структурно-функціональний характер; 9) має ознаки відкритої або закритої системи [18].

Під механізмом (від грецького μηχανή, *mechane* – «машина») зазвичай розглядають сукупність штучних рухомо-сполучених елементів, що здійснюють заданий рух, пристрій (сукупність рухомих ланок або деталей), що передає чи перетворює (відтворює) рух, внутрішній устрій, система

функціонування чого-небудь, апарат будь-якого виду діяльності. З часом до класичного визначення механізму в словниках додалося ще два значення: 1) сукупність станів і процесів, з яких складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне, психологічне явище; 2) система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності [22]. Термін «механізм», за твердженням К. Г. Волинка, акцентує увагу на динамічних взаємозв'язках між основними умовами, передумовами й засобами забезпечення прав і свобод особи та їх взаємодії [4, с. 5]. Аналогічне обґрунтування доцільності використання терміна «механізм» подано в науковій праці «Правова доктрина України» [16, с. 302]. Одні автори розглядають механізм як послідовні стадії [17, с. 199], інші як систему певних елементів [3, с. 125].

Об'єктивовані на нормативному рівні механізми позитивного права – ще слабо вивчена правовою наукою реальність. Правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності та ін. Змістовна організація правового механізму відображає внутрішню логіку правового регулювання, особливості спеціально-юридичного впливу на певне суспільне відношення, взяте в конкретно-історичному прояві (з урахуванням духовних умов життя соціуму, панівної парадигми юридичного мислення, правового менталітету й культури). Телеологічний аспект правового механізму якнайкраще пояснює його функціональне призначення: практичне використання, і, врешті-решт, досягнення конкретної цілі (цілей). Саме конкретні цілі (індивідів, суспільства, держави) є системоутворюючими факторами при формуванні правового механізму – «під визначену ціль» законодавець підбирає

необхідний «набір» правового інструментарію.

Суттєвою властивістю правового механізму є його системний характер: він не є довільною сукупністю різнопорядкових юридичних феноменів, а виступає органічним комплексом взаємопов'язаних правових інструментів, покликаних «працювати» як єдине ціле. Відомо, зокрема, що правові конструкції законів або міждержавних угод (договорів) визначають основи правового регулювання і часто формують правові відносини лише загально регулятивного рівня. Для забезпечення реалізації таких актів потрібне насамперед доопрацювання закладених у них правових механізмів, формування відсутніх елементів. Саме з вирішення цього завдання найчастіше розпочинається реалізація закону; успіх чи неуспіх вирішення завдання вказує на незавершеність конструкції необхідного правового механізму та досягнення (недосягнення) цілей правового регулювання в повному обсязі.

С. Погрібний, розглядаючи поняття механізму правового регулювання, називає його механізмом досягнення мети правового регулювання, який, на його думку, складається з окремих правових явищ: юридичний факт; права та обов'язки, що існують у правовідносинах, що виникли на його підставі; реалізація цих прав та обов'язків, а за необхідності – також їх захист [15, с. 52].

Із широкого масиву представлених у юридичній літературі точок зору можна виокремити основні інструментальні групи визначень:

– розуміння механізму правового регулювання як системи або сукупності правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин (С. Бобровник, В. Хропанюк, С. Коталейчук);

– аналіз механізму правового регулювання як сукупності правових засобів, за допомогою яких поведінка

суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність із приписами, що містяться в нормах права (С. Лисенков, М. Сидоренко);

– трактування механізму правового регулювання як системи правових засобів, організованих найбільш послідовним способом з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права (О. Малько);

– інтерпретація механізму правового регулювання як системи або сукупності державно-правових засобів, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини в бажаному для себе напрямі (А. Бобилєв, П. Рабінович);

– осмислення механізму правового регулювання як системи логічно взаємопов'язаних правових засобів, що утворюють єдиний внутрішньо погоджений і несуперечливий ланцюг елементів, призначення якого полягає у створенні визначеного правового алгоритму (К. Шундіков, В. Малахов, В. Казаков) [10, с. 24].

Т. І. Тарахонич пропонує виокремити два способи визначення елементів механізму правового регулювання. Перший із них – широкий підхід, відповідно до якого механізм правового регулювання охоплює значну сукупність елементів, що беруть участь у процесі упорядкування суспільних відносин: норми права; нормативно-правові акти; юридичні факти; правовідносини; тлумачення; реалізація права; законність; правосвідомість; правова культура; правомірна поведінка; протиправна поведінка; юридична відповідальність. Другий спосіб розгляду складових механізму правового регулювання – вузький, згідно з яким складовими цього механізму є: норми права; нормативно-правові акти; правовідносини; реалізація права; законність [20, с. 105–106].

Елементами механізму правового регулювання називають три складові:

1) інструментальну - сукупність адміністративно-правових засобів (адміністративно-правових норм; актів їх реалізації та тлумачення); 2) функціональну – сукупність адміністративно-правових відносин, у межах яких реалізуються адміністративно-правові норми; 3) суб'єктну – сукупність уповноважених на здійснення державного управління у сфері господарської діяльності суб'єктів [2, с. 185].

У науці адміністративного права пропонуються також різні підходи до дефініції поняття «механізм адміністративно-правового регулювання».

І. П. Голосніченко як механізм адміністративно-правового регулювання розуміє «сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації державної виконавчої влади» [5, с. 14]. Т. О. Коломоєць такий механізм визначає як «сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права» [8, с.32]. До структурних елементів механізму адміністративно-правового регулювання І. П. Голосніченко відносить: норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права та акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин [6, с. 20–21]. Автори курсу адміністративного права [11, с. 38] у структурі механізму адміністративно-правового регулювання виокремлюють: норми адміністративного права; адміністративно-правові відносини; акти застосування норм адміністративного права; акти тлумачення норм адміністративного права; правосвідомість; правову культуру; законність. У навчальному посібнику з адміністративного права наведено два підходи до визначення елементів механізму правового регулювання. Перший – широкий, що визначається множинністю елементів, зокрема норм

права, юридичних фактів, правовідносин, тлумачення норм права, реалізацією норм права, законністю; правовою культурою і правосвідомістю, правомірною та протиправною поведінкою, юридичною відповідальністю. Другий – вузький, що охоплює лише деякі із зазначених елементів, наприклад, норми права, індивідуальні акти, правовідносини, правореалізацію та законність [1, с. 212].

Т. О. Коломоєць у механізмі адміністративно-правового регулювання виокремлює органічні (норми права; акти реалізації норм права; правові відносини) та функціональні (юридичний факт, правова свідомість суб'єктів адміністративно-правового регулювання; законність; акти тлумачення норм права, акти застосування норм права) складові [8, с. 32–33]. І. М. Коросташова зазначає, що за внутрішньою будовою (у структурному аспекті) механізм адміністративно-правового регулювання складається з основних і супутніх елементів (відправних функціональних фрагментів правової системи), і поділяє основні елементи на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових належать правові норми; правові факти; правовідносини; акти реалізації норм права [9, с. 57].

Погоджуємося, що серед елементів механізму адміністративно-правового регулювання варто визначати суб'єктну складову, уповноважену на застосування адміністративно-правових засобів, передбачених для врегулювання певного кола адміністративних відносин, а правосвідомість є складовою такого елемента механізму правового регулювання як суб'єкт правовідносин [2, с. 182].

Відтак механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення пропонуємо визначити як *систему адміністративно-правових засобів, що використовуються уповноваженими на виконання функцій держави суб'єктами*

(суб'єктами владних повноважень) для складаються у процесі реалізації функцій державного управління сферою впливу на суспільні відносини, що соціального забезпечення населення.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України : навч. посіб. Т. 1. Загальне адміністративне право / Галунько В. В. та ін. ; за ред. проф. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.
2. Бевз С. І. Адміністративно-правове регулювання державного управління у сфері господарської діяльності в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 «Право»). Національний авіаційний університет. К., 2020. 425 с.
3. Вавженчук С. Я. Система захисту і охорони конституційних трудових прав працівників : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 510 с.
4. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 17 с.
5. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття) : посіб. Ірпінь, 1998. 108 с.
6. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф. Адміністративне право України: основні поняття : навч. посіб. Київ : ГАН, 2005. 232 с.
7. Князька Л. А. Адміністративно-правове регулювання в галузі соціального захисту населення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.
8. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. Київ : Юрінком Інтер. 2011. 576 с.
9. Коросташова І. М. Механізм адміністративно-правового регулювання як правова категорія та багатоаспектне явище. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 1. С. 52–61.
10. Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №10. С. 22–25.
11. Курс адміністративного права України : підруч. / В. К. Колпаков та ін.; за ред. В. В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
12. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 20 с.
13. Муцко В. Ф. Адміністративно-правове регулювання безпеки дорожнього руху в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 18 с.
14. Орехов С. М. Адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
15. Погрібний С. О. Поняття механізму досягнення мети правового регулювання цивільних відносин. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2006. Вип. 84. С. 47–52.
16. Правова доктрина України : в 5 т. / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Х: Право, 2013. Т. 3. Доктрина приватного права України. 760 с.
17. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 10-е, зі змінами. Львів : Край, 2008. 224 с.
18. Радченко О. В. Категорія «механізм» у системі державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць: у 2 ч. (за заг. ред. Г. І. Мостового, Г. С. Одінцової)*. Х., 2001. Вип. 2. С. 10.
19. Рудниченко С. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності Державної судової адміністрації України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 149–152.
20. Тарахонич Т. І. Механізм правового регулювання: теоретико-правові аспекти. *Правова держава*. Вип. 13. Київ. ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 584 с.

21. Тронько О. Адміністративно-правове регулювання в галузі економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 124–127.

22. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування : науковий вісник : Електронне наукове фахове видання*. 2008. Вип. 1. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf. С. 2. (дата звернення: 20.05.2024)

Кропивницький М. О. Механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення: до проблеми дефініції

Стаття присвячена проблемі формулювання дефініції поняття «механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення». Відзначено, що об'єктивовані на нормативному рівні механізми позитивного права – поки слабо вивчена правовою наукою реальність, правові механізми як конструкції позитивного права формалізують «набір» юридичних регуляторів: прав, обов'язків, заборон, принципів, презумпцій, фікцій, строків, процедур, мір заохочення, мір відповідальності та ін. Поняття «механізм» як родова наукова абстракція може застосовуватися для характеристики достатньо широкого кола явищ та процесів, що передбачає, по-перше, складність його структурної будови, по-друге, системність, узгодженість організації його елементів, по-третє, здатність до динаміки, визначеної цілеспрямованою діяльністю, по-четверте, його обумовленість до самоуправління або зовнішнього управління. Підкреслено, що суттєвою властивістю правового механізму є його системний характер: він не є довільною сукупністю різнопорядкових юридичних феноменів, а виступає органічним комплексом взаємопов'язаних правових інструментів, покликаних «працювати» як єдине ціле. У низці наукових джерел механізм правового регулювання розглядають як діяльну сторону процесу переведення нормативності права в упорядкування суспільних відносин. У статті окреслюється визначення поняття правового регулювання загалом і концептуальні підходи до визначення поняття «адміністративно-правове регулювання» зокрема, при цьому підкреслено, що воно характеризується спеціальним юридичним механізмом впливу адміністративного права на поведінку і діяльність його адресатів. Адміністративно-правове регулювання у сфері соціального забезпечення визначається як одна із форм впливу адміністративного права на суспільні відносини, що складаються у процесі здійснення уповноваженими суб'єктами соціального забезпечення, надаючи їм організаційного змісту за допомогою системи адміністративно-правових засобів, спрямовану на досягнення мети соціального забезпечення щодо його набувачів (адресатів). Серед елементів механізму адміністративно-правового регулювання виокремлено суб'єктну складову, уповноважену на застосування адміністративно-правових засобів, передбачених для врегулювання певного кола адміністративних відносин, при цьому правосвідомість є складовою такого елемента механізму правового регулювання як суб'єкт правовідносин. Запропоновано визначення досліджуваного поняття як системи адміністративно-правових засобів, що використовуються уповноваженими на виконання функцій держави суб'єктами (суб'єктами владних повноважень) для здійснення цілеспрямованого правового впливу на суспільні відносини, що складаються у процесі реалізації функцій державного управління сферою соціального забезпечення населення.

Ключові слова: механізм, правове регулювання, адміністративно-правове регулювання, соціальне забезпечення, механізм адміністративно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення населення.

Kropyvnytskyi M. To the problem of the definition of the concept of “the mechanism of administrative and legal regulation in social security sphere”

The article is devoted to the problem of formulating of the definition of the concept of “the mechanism of administrative and legal regulation in social security sphere”. It is noted that the mechanisms of positive law objectified on the normative level is a reality still poorly

studied by legal science, legal mechanisms as constructions of positive law formalize a “set” of legal regulators such as rights, duties, prohibitions, principles, presumptions, fictions, terms, procedures, encouragement measures, measures of responsibility etc. The concept of “mechanism” as a generic scientific abstraction can be applied to the description of a sufficiently wide range of phenomena and processes, which implies, firstly, the complexity of its structure, secondly, systematicity, the organizational coherence of its elements, thirdly, the ability to dynamics and determined purposeful activity, fourthly, its conditionality to self-management or external management. It is emphasized that an essential feature of the legal mechanism is its systemic character: it’s not a random aggregate of legal phenomena of different order but acts as an organic complex of interrelated legal instruments designed to “work” as a whole. The mechanism of legal regulation is considered (in a number of scientific sources) as the activity side of the process of transferring legal norms in the regulation of social relations. The definition of concept of legal regulation in general and conceptual approaches to defining the concept of administrative and legal regulation in particular are outlined in the article while emphasizing that it’s characterized with a special mechanism of Administrative law influence on the behavior and activities of its addressees. Administrative and legal regulation in social security sphere is defined as one of the form of influence of Administrative law on social relations which are made up in the process of implementation of social security by authorized subjects providing them with the organizational content using a system of administrative and legal means aimed at achieving a goal of social security in relation to its recipients (addressees). A subject component authorized to apply administrative and legal means provided for the regulation of a certain range of administrative relations is singled out among the elements of the mechanism of administrative and legal regulation; at the same time legal awareness is a component of such an element of a legal regulation mechanism as a subject of legal relations. The researched concept is proposed to be defined as a system of administrative and legal means used by subjects authorized to perform state functions (authority subjects) to exercise purposeful legal influence on social relations formed in the process of implementing the functions of state management in social security sphere.

Key words: mechanism, legal regulation, administrative and legal regulation, social security, the mechanism of administrative and legal regulation in social security sphere.

Віталій Самара,

аспірант

Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ORCID: 0009-0007-0159-0742

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-3

УДК 342.9

Гене́за принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України

Еволюція принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є надзвичайно актуальною в контексті постійного розвитку правової системи країни. Цей процес не лише відображає історичний розвиток юридичних традицій, але й підкреслює необхідність адаптації законодавства до сучасних вимог демократичного суспільства та міжнародних стандартів. Важливість цієї теми зростає у світлі європейської інтеграції України, що вимагає забезпечення верховенства права та захисту прав і свобод громадян. Розуміння історії касаційного оскарження дозволяє краще оцінити поточні виклики та розробити ефективні механізми захисту прав у адміністративному процесі.

Розвиток касаційного оскарження в Україні тісно пов'язаний із загальною демократизацією суспільства і вдосконаленням правосуддя. Це відбувається на фоні глобальних тенденцій, що вимагають від національної юридичної системи підвищення гнучкості, прозорості та відкритості. Вивчення і аналіз історичних

аспектів та сучасного стану касаційного оскарження є критично важливими для формулювання рекомендацій щодо подальшого вдосконалення законодавчої бази, зокрема в адміністративному судочинстві, що сприятиме підвищенню ефективності і справедливості судової системи України.

Дослідженням даного питання займалися такі вчені як Писаренко Н., Педько Ю., Решота В., Сорочко Є., Стафійчук К., Ульмера М.

Мета статті полягає в аналізі історичного розвитку принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України та його впливу на забезпечення справедливого судового розгляду.

Касаційний перегляд є ключовим для захисту прав та інтересів осіб, допомагаючи забезпечити єдність судової практики. Хоча в практиці це не завжди досягається, доступ до Верховного Суду як касаційної інстанції, гарантує можливість відновлення порушених прав. Суд касаційної інстанції перевіряє законність рішень

нижчих судів і, виявивши помилки в застосуванні права, може направити справу на додатковий розгляд, що є важливою функцією для виправлення помилок судових рішень. Конституція України гарантує право на касаційне оскарження у визначених законом випадках як основну засаду судочинства.

Згідно з думкою Писаренко Н. поняття «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» можна розглядати як синоніми, що включають процесуальні відносини з участю адміністративного суду, здатного вирішити публічно-правовий спір у порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України [1, с. 260].

Педько Ю. вважає адміністративне судочинство процесуальною складовою адміністративної юстиції (у вузькому сенсі), акцентуючи на процесі вирішення адміністративних спорів у спеціалізованих адміністративних судах [2, с. 126]. Ця позиція відповідає визначенню адміністративного судочинства в статті 4 КАС України як діяльності адміністративних судів, спрямованої на розгляд та вирішення адміністративних справ у встановленому порядку [3].

Решота В. зазначає, що зі створенням адміністративних судів доцільно визначати адміністративний процес як процесуальну діяльність цих судів, пов'язану з розглядом та вирішенням адміністративних справ, відокремлюючи його від управлінської діяльності адміністративних органів, яку краще називати «адміністративною процедурою» [4, с. 42].

Таким чином, «адміністративний процес» можна розглядати як синонім «адміністративного судочинства», що передбачає процесуальну діяльність адміністративного суду у вирішенні та розгляді адміністративних справ.

З приєднанням України до СРСР як союзної республіки відбулися

значні зміни в адміністративному праві та процедурі. «Адміністративний кодекс Української РСР», прийнятий у 1927 році, був найважливішим правовим документом цього періоду. Цей кодекс був одним з унікальних правових проявів радянської влади в Україні, оскільки ні Російська РСФРР, ні інші республіки на той час не мали подібного кодексу. Кодекс, що складався з 528 статей, об'єднаних у 15 розділів, охоплював широке коло адміністративних питань, включаючи принципи, адміністративні акти, санкції, інші заходи примусу та процедури оскарження дій місцевих адміністративних органів. Цей комплексний кодекс набув чинності 1 лютого 1928 року.

Одним із ключових аспектів Адміністративного кодексу було детальне висвітлення адміністративних процедур, включаючи окремих розділ, що регулював відносини щодо оскарження дій місцевих адміністративних органів. Це свідчило про ранній етап розвитку адміністративного судочинства в УСРР.

Суб'єктами подання скарги могли виступати установи, організації та окремі особи, включаючи тих, хто не мав безпосереднього порушення своїх прав. Скарги слід було надсилати до органу вищого адміністративного рівня або до органу, чії дії підлягали оскарженню, протягом одного місяця з моменту, коли заявник дізнався про дію, що викликає заперечення.

Однак кодекс не визначав судового порядку розгляду справ про адміністративні правопорушення та можливості оскарження рішень, винесених у такому провадженні. Відсутність механізму судового оскарження в адміністративно-правових питаннях була помітним упущенням, що відображало більш широке законодавче та адміністративне середовище того часу.

З часом кодекс зазнав змін у зв'язку із законодавчими поправками та централізаційними тенденціями в радянському

адміністративному праві. До 1962 року чинним залишалася лише частина початкового адміністративного кодексу. Особливо наприкінці 1950-х і 1960-х років відбувалися дискусії та пропозиції щодо нового адміністративного кодексу, які відображали мінливий правовий ландшафт і адміністративні потреби. Однак повний перегляд кодексу, що охоплював би адміністративно-процедурні норми, так і не відбувся на законодавчому рівні.

Після втрати чинності Кодексу про адміністративні правопорушення УРСР, розвиток адміністративно-правових відносин в Україні просувався у двох головних напрямках: процедурному та деліктному.

Аналізуючи законодавчу діяльність в адміністративній сфері наступних років, можна відзначити, що обидва ці напрямки розвитку адміністративно-правових відносин в Україні, процедурний та деліктний, сприяли значному упорядкуванню та модернізації системи. З одного боку, був вдосконалений механізм розгляду звернень громадян, а з іншого – було створено більш комплексне та систематизоване законодавство щодо адміністративних правопорушень, зменшуючи розрізненість та заплутаність нормативних положень. Ці зміни суттєво вплинули на формування сучасної адміністративно-правової системи в Україні, забезпечуючи їй більшу ефективність та доступність для громадян.

Кодекс про адміністративні правопорушення 1984 року став значним розвитком адміністративного права, особливо в контексті Радянського Союзу та його правонаступників. Цей законодавчий акт створив основу для розгляду адміністративних правопорушень, які вважаються менш тяжкими, ніж кримінальні злочини, але все ж таки завдають шкоди суспільним відносинам.

Адміністративні правопорушення охоплюють низку протиправних дій, які завдають меншої шкоди суспільству, ніж кримінальні злочини, і, як

правило, розглядаються в рамках адміністративних процедур, а не кримінальних судів. Ця відмінність має вирішальне значення для розуміння природи адміністративного права та його застосування.

Право на оскарження в контексті адміністративних правопорушень реалізовувалося через два основні механізми:

– можливість оскарження дій адміністративного затримання, перевірки та конфіскації речей і документів (згідно зі статтею 267 КУпАП 1984 року). Це могло відбуватися на вищому адміністративному рівні (вищий орган чи посадова особа) або через контрольно-наглядові процедури, зокрема звернення до прокурора.

– оскаржувати рішення у справах про адміністративні правопорушення. Таке оскарження могло здійснюватися: 1) через адміністративний порядок, звернувшись до вищого органу чи вищої посадової особи, як це передбачалося статтею 287 КУпАП, а також на основі протесту прокурора згідно зі статтями 290 та 297 КУпАП; 2) через судовий порядок, звернувшись до районного, міського чи міськрайонного суду, рішення якого вважалося остаточним, згідно зі статтями 287 та 288 КУпАП [5, с. 135–137].

Після 1991 року, після розпаду Радянського Союзу, нові незалежні держави почали розробляти власне національне законодавство про адміністративні правопорушення. Росія, наприклад, прийняла новий Кодекс про адміністративні правопорушення у 2002 році, зберігши багато видів покарань з радянських часів, а також додавши нові, такі як дискваліфікація та адміністративне призупинення діяльності.

Важливим аспектом провадження у справах про адміністративні правопорушення є право на справедливий судовий розгляд, що включає рівність обох сторін (особи і державного

органу), право на захист і право на подання доказів. Хоча деякі гарантії в адміністративних провадженнях є менш суворими, ніж у кримінальних справах, фундаментальне право на справедливий судовий розгляд залишається ключовим компонентом.

Отже, розвиток законодавства про адміністративні правопорушення відображає більш широкую тенденцію до кодифікації та стандартизації законодавства про адміністративну відповідальність з акцентом на захист прав людини та забезпечення справедливості судового розгляду.

Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, внесені у 2001 та 2008 роках, внесли значні зміни, особливо щодо процесу оскарження у справах про адміністративні правопорушення. Зміни 2001 року (Закон № 2342-III від 5 квітня 2001 року) розширили можливості оскарження таких адміністративних дій, як затримання, огляд, вилучення речей і документів. Ця поправка дозволила оскаржувати такі дії не лише в адміністративному та наглядovому порядку, але й у суді, що розширило можливості правового захисту для осіб, які постраждали від таких адміністративних дій [6, с. 317–319].

Зміни 2008 року (Закон № 586-17 від 24 вересня 2008 року) [25] ще більше розширили заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. Хоча ця поправка не змінила процедуру оскарження, вона перейменувала та уточнила диспозитивні положення статті 267 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

До кінця 2008 року в адміністративно-деліктному провадженні України апеляційне оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення було невідомим. Відсутність можливості для правопорушників або потерпілих оскаржувати рішення суду у таких справах розглядалася у юридичній літературі як

суперечлива сучасним вимогам захисту прав людини та розширення правових гарантій особи в адміністративному судочинстві [7, с. 219].

На необхідність змін у КУпАП вказували науковці та практики, а також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який наголошував на невідповідності Кодексу сучасним вимогам судочинства, особливо у частині відсутності механізму оскарження судових рішень [8, с. 72–76].

У 2008 році були внесені зміни до декількох статей КУпАП, зокрема щодо оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення. Ці зміни були здійснені у відповідності з вимогами Конституції України, міжнародними договорами, а також стандартами Ради Європи у сфері демократії, верховенства права та прав людини.

Стаття 294 та інші положення КУпАП також зазнали змін після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, було встановлено виключення щодо постанов суду, прийнятих за результатами розгляду справ про адміністративні правопорушення, які стосуються прояву неповаги до суду (наприклад, згідно зі статтею 185-3). У таких випадках постановова суду вважається остаточною та не підлягає оскарженню.

Також було внесено зміни щодо оскарження постанов інших органів адміністративної юрисдикції (згідно зі статтею 288 КУпАП). Тепер такі рішення можна оскаржувати як до вищестоячих органів або посадових осіб цих органів, так і до суду в порядку адміністративного судочинства, визначеному КАС України.

Розвиток законодавства про адміністративні правопорушення в Україні, включаючи ці зміни, свідчить про глобальну тенденцію, коли країни постійно вдосконалюють свою правову базу, щоб збалансувати ефективне правозастосування із захистом

прав і свобод особистості. Такі зміни в адміністративному праві підкреслюють важливість адаптації правових систем до мінливих суспільних потреб і міжнародних стандартів.

У 2012 році в Україні тривала робота над кодифікацією адміністративного законодавства, з особливим акцентом на виділення його процесуальної складової. В цей період активно обговорювалася ідея створення Адміністративного кодексу України, який мав би об'єднати Кодекс про адміністративні проступки, Адміністративно-процесуальний кодекс та Адміністративно-процедурний кодекс [8, с. 72–76]. Проекти цих законодавчих актів були представлені на розгляд Верховної Ради України, але жоден з них не був прийнятий.

Ще одним етапом розвитку принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є особливо помітним після правових реформ, розпочатих у 2017 році. Ці реформи були спрямовані на оптимізацію судової системи України, забезпечення єдності судової практики та включали оновлення Кодексу адміністративного судочинства України. Важливим аспектом цих реформ є запровадження та застосування «касаційних адміністративних фільтрів». Ці фільтри є механізмами, які допомагають реалізувати право на касаційне оскарження судових рішень у публічно-правових спорах.

У цей період, розвиток адміністративного судочинства в Україні відбувається відповідно до європейських стандартів здійснення правосуддя з акцентом на захист прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави. Метою адміністративного судочинства є не лише досягнення бажаного результату для суб'єктів судового процесу, а й захист інтересів держави та верховенства права при здійсненні правосуддя.

Сучасний стан принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України характеризується

рядом ініціатив та реформ, які відображені в Указі Президента України про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки.

Однією з ключових проблем, визначених у цій Стратегії, є неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики. Для вирішення цього питання пропонується вдосконалення інституту зразкової справи. Це передбачає визначення особливостей виконання рішень Верховного Суду в таких справах та/або запровадження інституту модельного (пілотного) рішення, яке ухвалюється Великою Палатою Верховного Суду за зверненням касаційного суду у складі Верховного Суду.

Інша важлива ініціатива полягає у визначенні процесуального механізму, який забезпечує Верховним Судом єдність судової практики у справах, що не підлягають касаційному оскарженню. Також пропонується врегулювання організаційних питань взаємодії Великої Палати Верховного Суду з касаційними судами, у тому числі шляхом ухвалення Пленумом Верховного Суду відповідного регламенту.

Отже, розвиток принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є відображенням глибоких історичних, культурних і правових змін, які відбувались у країні протягом століть. Починаючи з античних часів і до сьогодення, цей принцип пройшов шлях від первісних форм судочинства, заснованих на звичаєвому праві та релігійних нормах, до сучасної системи, що базується на кодифікованих законах та міжнародних стандартах.

Для покращення системи касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України рекомендується впровадити наступні заходи: адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, забезпечення неперервної освіти для суддів та правників, розширення доступу до правосуддя

через цифровізацію процесів, зміцнення незалежності судової системи, та активізація взаємодії з громадськістю та експертним середовищем. Ці кроки сприятимуть ефективності, прозорості та доступності касаційного оскарження, а також зміцнять довіру громадян до судової системи.

Загалом, еволюція принципу касаційного оскарження у судочинстві України свідчить про поступовий перехід від традиційних форм судового контролю до більш сучасних, що враховують потреби суспільства, забезпечують захист прав та свобод осіб і сприяють зміцненню верховенства права.

Список використаних джерел

1. Балакарева І. М., Бойко І. В., Зелінська Я. С. Адміністративне судочинство : навч. посіб. Харків : Право, 2016. С. 260.
2. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. С. 126.
3. Кодекс адміністративного судочинства України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 13.08.2024 року).
4. Решота В. В. Англосаксонська модель адміністративної юстиції : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2020. С. 42.
5. Ульмер М. М. Сутність та значення касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 135-137.
6. Стафійчук К. Правова природа касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 317-319.
7. Стафійчук К. В. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 219 с.
8. Сорочко Є.О. Історичні аспекти формування і розвитку інституту оскарження в адміністративно-деліктному процесі України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 1(10). 2012. С. 72-76.

Самара В. С. Гене́за принципу касаці́йного оскарже́ння в адміністра́тивному судочинстві України

Стаття присвячена дослідженню принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України, який є важливим елементом системи правосуддя, забезпечуючи можливість перегляду судових рішень з метою усунення помилок, допущених на різних стадіях судового процесу. Принцип касаційного оскарження забезпечує додатковий рівень контролю за законністю та обґрунтованістю рішень судів першої та апеляційної інстанцій, що є критично важливим для забезпечення справедливого судового розгляду та захисту прав і свобод громадян.

У статті детально розглядаються історичні етапи формування касаційного оскарження в Україні, починаючи з перших законодавчих актів, що регулювали цю інститутцію, до сучасних правових норм і процедур. Аналізуються основні законодавчі акти, такі як Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про адміністративне судочинство», які визначають правову природу та процедуру касаційного оскарження.

Окремо висвітлюється роль Верховного Суду як ключового органу, що здійснює функції касаційного перегляду. Обговорюються його повноваження, структура, а також процесуальні особливості, що забезпечують ефективність та справедливість розгляду касаційних скарг. Зокрема, розглядається процедура подання та розгляду касаційних скарг, строки, вимоги до їх оформлення та інші важливі аспекти.

Важливою частиною статті є аналіз впливу міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини на формування та вдосконалення касаційної інстанції в Україні. Досліджуються рекомендації і рішення міжнародних органів, які стали

основою для вдосконалення національного законодавства, а також їхній вплив на підвищення якості правосуддя.

Стаття також охоплює правові основи та процедурні особливості касаційного оскарження, підкреслюючи його значення для правової захищеності громадян. Розглядаються питання, пов'язані з правами осіб на перегляд рішень судів, та їхній вплив на загальну ефективність адміністративного судочинства в Україні.

Остання частина анотації містить оцінку сучасних викликів, з якими стикається система касаційного оскарження, включаючи питання надмірної завантаженості судів, затримки в розгляді справ і недостатню правову визначеність. Обговорюються перспективи подальшого розвитку і реформування системи касаційного оскарження в контексті сучасних змін у судовій системі України, зокрема в умовах впровадження нових реформ і підходів до адміністративного судочинства.

Ключові слова: касаційне оскарження, адміністративне судочинство, Верховний Суд, судовий процес, правова захищеність, міжнародні стандарти, реформи судової системи, Європейський суд з прав людини.

Samara V. The genesis of the principle of cassation appeal in administrative judiciary of Ukraine

The article is dedicated to the study of the principle of cassation appeal in the administrative judiciary of Ukraine, which is an important component of the justice system, providing the opportunity to review judicial decisions to correct errors made at various stages of the judicial process. The principle of cassation appeal ensures an additional level of control over the legality and validity of decisions made by first-instance and appellate courts, which is critically important for ensuring fair judicial proceedings and protecting the rights and freedoms of citizens.

The article thoroughly examines the historical stages of the development of cassation appeal in Ukraine, from the initial legislative acts that regulated this institution to current legal norms and procedures. It analyzes key legislative acts, such as the Laws of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” and “On Administrative Proceedings,” which define the legal nature and procedure of cassation appeal.

The role of the Supreme Court of Ukraine as the key body performing cassation review functions is separately highlighted. The article discusses its powers, structure, and procedural features that ensure the effectiveness and fairness of the cassation appeal process. Specifically, it addresses the procedure for filing and reviewing cassation appeals, deadlines, requirements for their preparation, and other important aspects.

An important part of the article is the analysis of the impact of international standards and the practice of the European Court of Human Rights on the formation and improvement of the cassation instance in Ukraine. It explores recommendations and decisions from international bodies that have served as a basis for enhancing national legislation and their influence on improving the quality of justice.

The article also covers the legal foundations and procedural specifics of cassation appeal, emphasizing its significance for the legal protection of citizens. It discusses issues related to individuals' rights to review court decisions and their impact on the overall effectiveness of administrative judiciary in Ukraine.

The final part of the abstract includes an assessment of contemporary challenges facing the cassation appeal system, including issues such as excessive court caseloads, delays in case processing, and insufficient legal clarity. It discusses prospects for further development and reform of the cassation appeal system in the context of current changes in the Ukrainian judiciary, particularly with the implementation of new reforms and approaches to administrative judiciary.

Key words: cassation appeal, administrative judiciary, Supreme Court, judicial process, legal protection, international standards, judicial system reforms, European Court of Human Rights.

Олег Селіванов,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри юстиції
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Директор ТОВ «SLC»
ORCID: 0009-0008-6948-3211

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-4

УДК 342.9

Залучення експерта у виконавчому провадженні

Однією з основоположних засад, визначених у ст. 55 Конституції України, є право на захист своїх прав і свобод в суді. Виконавче провадження є невід'ємною складовою судового процесу, що забезпечує реалізацію рішень через примусове виконання та є завершальною стадією судового розгляду, відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження». Ефективність цього процесу значною мірою залежить від правильного застосування норм законодавства виконавцями, як приватними так і державними, а також від професійної діяльності експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності, які виконують специфічні функції в межах виконавчого провадження. Дослідження проведено з використанням комплексного підходу, який включає аналіз законодавчих актів, що регулюють виконавче провадження в Україні, зокрема закону «Про виконавче провадження», Цивільно процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів. Застосовано порівняльний аналіз ролей

та функцій експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності в різних етапах судового та виконавчого процесів. У рамках методології також використано аналітичний підхід для виявлення нормативно-правових колізій, які можуть порушувати конституційні та цивільні права громадян і юридичних осіб. Використано методи теоретичного узагальнення та системного аналізу для формулювання висновків та рекомендацій. Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі виконання судових рішень в Україні, зокрема в частині, що стосується діяльності експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності у виконавчому провадженні. Дослідження здійснено на основі міждисциплінарного підходу, що поєднує правовий аналіз із практичними аспектами діяльності учасників виконавчого процесу. Основна увага приділяється співвідношенню теоретичних засад із практичним застосуванням законодавчих норм у реальних умовах, особливо в контексті обмежень воєнного стану. Порівняльний аналіз використовується для вивчення змін

у законодавстві, а також для оцінки їх впливу на процес виконання судових рішень та захист прав сторін виконавчого провадження. Ця методологія дозволяє комплексно оцінити ефективність чинного законодавства та розробити пропозиції щодо його вдосконалення.

Статтею 20 ЗУ «Про виконавче провадження» визначено коло осіб, що є учасниками виконавчого провадження. Експерт у виконавчому провадженні є особою, яка має спеціальні знання у певній галузі та залучається для проведення дослідження, що вимагає спеціальних знань. Основним завданням експерта є підготовка експертного висновку, який слугує основою для прийняття рішень у виконавчому провадженні. Спеціаліст, на відміну від експерта, не складає висновків, але надає консультації та іншу технічну допомогу при здійсненні виконавчих дій. Його функції можуть включати підготовку технічних умов, проведення обстежень та інших процедур, що вимагають спеціальних знань. Суб'єкт оціночної діяльності є юридичною або фізичною особою, що має відповідні ліцензії та сертифікати для здійснення оцінки майна. У виконавчому провадженні вони відповідають за оцінку вартості майна, що підлягає продажу або іншому розпорядженню в рамках виконання судового рішення. На етапі судового розгляду експерти та спеціалісти залучаються для підготовки доказової бази, що використовується судом для винесення рішення. Так, відповідно до статті 103 ЦПК України, суд призначає експертизу для надання відповіді на питання, що потребують спеціальних знань у певній галузі, іншій ніж право, визначаючи чіткі межі таких питань. Важливо зауважити, що експерти не можуть вийти за рамки таких питань, навіть у разі не точного формулювання. Їхні функції на цьому етапі спрямовані на встановлення фактичних обставин справи, що

мають значення для правильного застосування норм права. У виконавчому провадженні функції експерта та спеціаліста трансформуються відповідно до потреб виконання судового рішення. Основна відмінність полягає в тому, що на етапі виконання вони працюють уже з визначеними судом обставинами і виконують завдання, що спрямовані на реалізацію судового рішення. Суб'єкти оціночної діяльності, які також можуть бути залучені під час судового розгляду, у виконавчому провадженні виконують ключову роль у визначенні вартості майна боржника, що є важливим для виконання судових рішень, особливо у справах щодо майнових спорів.

Головна відмінність у ролі експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності між судовим і виконавчим провадженням полягає у спрямованості їхніх дій. Якщо в судовому процесі основна увага приділяється встановленню істини, то у виконавчому процесі – ефективній реалізації вже встановлених судом рішень. Ця різниця визначає специфіку завдань і обов'язків кожного з учасників у виконавчому провадженні.

Експерти відіграють ключову роль у випадках, коли виконання судового рішення вимагає спеціальних знань, наприклад, при оцінці складного майна або у випадках, пов'язаних із встановленням специфічних обставин. Їхні висновки безпосередньо впливають на те, як саме буде виконано судове рішення. Практика показує, що якість експертного висновку може значно прискорити або, навпаки, затримати процес виконання. Спеціалісти надають необхідну технічну підтримку виконавцям, допомагаючи реалізувати судові рішення у відповідності до законодавства. Наприклад, вони можуть здійснювати технічний огляд майна, підготовку технічної документації або консультувати з питань, що стосуються спеціалізованих технічних аспектів виконання. Їхня участь забезпечує

належну реалізацію судового рішення, мінімізуючи ризики помилок або неправильного тлумачення законодавства. Суб'єкти оціночної діяльності мають критичне значення у випадках, коли необхідно визначити вартість майна боржника для подальшої його реалізації або іншого розпорядження. Їхня оцінка впливає на визначення суми, яку можна стягнути з боржника, та на ефективність подальшого виконавчого процесу. Водночас, результати оцінки можуть викликати спори між сторонами, якщо вони не відповідають ринковій вартості, що може затримувати процес виконання. Аналіз практичних кейсів показує, що функції експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності на різних етапах судового та виконавчого провадження часто взаємодоповнюють одна одну. Наприклад, експертні висновки, зроблені під час судового розгляду, можуть бути використані як основа для подальших дій у виконавчому провадженні. Водночас, оцінка майна, проведена суб'єктом оціночної діяльності, може вимагати додаткового підтвердження через суд, якщо виникають спори щодо її правильності. Також важливим є той факт, що судовий процес в Україні може проходити протягом значного проміжку часу, зважаючи на повільний темп сучасного судочинства. Цей факт може суттєво вплинути на умови ринку, насамперед попит, що визначає фактичну вартість того чи іншого майна, що є предметом спору, заставою або просто власністю боржника, на яку накладено арешт.

Існують випадки, коли невірне або непрофесійне виконання функцій експертами, спеціалістами або суб'єктами оціночної діяльності призвело до затримок у виконанні судових рішень. Наприклад, некоректна оцінка вартості майна або неправильне трактування технічних умов могли стати причиною подальших судових спорів, що затягували виконання рішень на певний час. Ці випадки підкреслюють

важливість належної кваліфікації та професійної відповідальності учасників виконавчого провадження. Постає логічне питання, про необхідність автоматизації та цифровізації механізму надання послуг з експертної оцінки, створення звітів, формування єдиної методологічної формули та підвищення прозорості діяльності експертів, що буде мати виключно позитивні наслідки для сторін та учасників виконавчого провадження.

Захист прав та інтересів сторін у виконавчому процесі є однією з основних функцій правової системи. Ефективність цього захисту залежить від низки факторів, включаючи наявність та дієвість судових і позасудових механізмів контролю за виконанням судових рішень. Судовий контроль над виконавчим провадженням є важливим механізмом, який забезпечує захист прав як боржника, так і стягувача. Статтею 74 ЗУ «Про виконавче провадження» передбачено порядок оскарження рішень і дій державного чи приватного виконавця, а саме визначено судові органи, до яких мають право звернутись сторони та учасники виконавчого провадження. Такими органами є суд, який видав виконавчий документ, а в певних випадках адміністративний суд, коли справа стосується постанов державного виконавця про стягнення виконавчого збору, постанов приватного виконавця про стягнення основної винагороди, витрат виконавчого провадження та штрафів. Важливо відмітити, що як вже зазначалось, експерт, як учасник виконавчого провадження, чия винагорода за діяльність безперечно є витратами виконавчого провадження, входить до кола осіб, що мають право звернутись до адміністративного суду. Суд може втручатися у виконавчий процес на різних його етапах, вирішуючи спори щодо правомірності дій виконавця або визначаючи законність оцінки майна.

Позасудовий контроль включає такі механізми, як нагляд за діяльністю виконавців з боку державних органів, професійних асоціацій та інших установ, що мають відповідні повноваження. Цей обов'язок покладено на Міністерство юстиції України, яке, відповідно до ст. 12 ЗУ «Про органи та осіб що здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів», має органи примусового виконання рішень, відповідні структурні підрозділи та систему підпорядкування державних службовців, і згідно з ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про органи та осіб що здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» формує та реалізує державну правову політику у сфері організації примусового виконання рішень. У статті 39 ЗУ «Про органи та осіб що здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» також визначається, що у частині контролю за діяльністю приватних виконавців утворюється дисциплінарна комісія приватних виконавців при Міністерстві юстиції України.

Позасудовий вид контролю сприяє запобіганню зловживань з боку виконавців та забезпеченню прозорості процесу виконання судових рішень, а головною позитивною стороною такого захисту, безперечно є оперативність, що може бути критичною на певних стадіях виконавчого провадження. Сам механізм такого контролю визначений в наказах Міністерства юстиції України № 3004/5 та № 3284/5. Науковці, такі як Шишка Р.Б. у своїй монографії «Виконавче провадження в Україні: проблеми теорії та практики» (Юрінком Інтер, 2019) [5], підкреслюють важливість цього виду контролю, зазначаючи, що він має значний вплив на забезпечення дотримання законності у виконавчому процесі. Проте треба зауважити, що після змін 2016 року, ч. 3 ст. 74 ЗУ «Про виконавче провадження», боржника було позбавлено

права звертатись до керівників відділів Міністерства юстиції зі скаргами на дії чи бездіяльність виконавців. Імовірно, що законодавець мав на меті позбавлення боржника можливості затягувати процес примусового виконання, зважаючи що такий інструмент може значно затягнути сам процес, шляхом оскарження будь яких дій виконавця боржником, без належних на те підстав. Проте, постає питання, чи не обмежує така норма конституційні права особи, шляхом зведення можливостей боржника до звернень у порядку ЗУ «Про звернення громадян» до контролюючого органу?

Воєнний стан, безперечно, також впливає на процес оскарження дій виконавця, і є важливим фактором формування юридичної практики сьогодення. Наприклад, строки на оскарження можуть бути продовжені або зупинені відповідно до умов воєнного стану, що зазначено в законодавчих актах, таких як Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Це дає можливість сторонам більш гнучко реагувати на дії виконавця, але водночас може призвести до затримок у виконанні рішень. Усі ці особливості підкреслюють важливість адаптації законодавства що регулює перебіг виконавчого провадження до умов воєнного часу, забезпечуючи баланс між захистом прав сторін і підтриманням стабільності та правопорядку в країні.

Відповідальність експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності за свої дії є критичним фактором, який впливає на строки та ефективність виконання судових рішень. Неналежне виконання їхніх обов'язків може призводити до затримок у виконанні рішень, що, у свою чергу, порушує права стягувача та може створити додаткові фінансові втрати для всіх сторін виконавчого провадження. Наприклад, ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 квітня 2020 року № 755/1093/18 розглядає

випадок, коли помилки в оцінці майна призвели до затримки виконання судового рішення на значний термін. Законодавство України, зокрема ЗУ “Про виконавче провадження” та ЗУ “Про оціночну діяльність в Україні”, передбачає як адміністративну, так і кримінальну відповідальність для учасників виконавчого процесу, які вчинили порушення. Головною проблемою, яку спричиняють порушення з боку експерта чи спеціаліста, звісно є виникнення підстав для подальшого оскарження і скасування всіх дій, спрямованих виконавцем на примусову реалізацію майна боржника.

Незважаючи на наявність правових механізмів захисту прав сторін у виконавчому процесі, на практиці існують проблеми, що перешкоджають ефективному виконанню судових рішень. До таких проблем можна віднести складність та тривалість процедури оскарження дій виконавця, відсутність належного контролю за діяльністю суб’єктів оціночної діяльності, а також недосконалість нормативно-правової бази щодо відповідальності учасників виконавчого процесу. Як зазначено у статті Нагорної І.Р. «Реформування виконавчого провадження в Україні: теоретичні та практичні аспекти» (журнал «Право України», № 7, 2021) [6], вдосконалення правового регулювання є ключовим для вирішення цих проблем.

Законодавчі зміни, внесені до Закону України «Про виконавче провадження», зокрема до статті 57, суттєво вплинули на процедуру оцінки майна у виконавчому провадженні. Раніше звіт про оцінку майна складався виключно суб’єктом оціночної діяльності і використовувався як основа для реалізації майна боржника. Однак після змін до закону, було введено нове поняття – **рецензія** на звіт про оцінку, яку можуть вимагати як виконавець, так і зацікавлені особи. Ця нова вимога має на меті підвищити

об’єктивність оцінки та мінімізувати ризики маніпуляцій з боку сторін процесу. У разі незгоди з рецензією, сторони мають право оскаржити її до суду, що посилює механізми захисту прав сторін виконавчого провадження.

Судова практика показує, що питання оскарження оцінки майна та рецензій є досить популярною, особливо коли йдеться про значні активи або складне у визначенні вартості майно. Наприклад, у справі № 755/1093/18 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду розглядав питання оскарження звіту про оцінку, де було встановлено, що оцінка значно відрізнялась від ринкової вартості, не дивлячись на той факт, що експертом було дотримано процедури та критеріїв проведення оцінки та складання звіту [4].

Внесені зміни до законодавства також впливають на строки виконання судових рішень, оскільки процедура рецензування може додатково затримати процес. Водночас, це забезпечує більш точну та справедливу оцінку, що є важливим для захисту прав як боржника, так і стягувача.

Таким чином, законодавчі зміни та відповідна судова практика показують, що рецензія на оцінку майна стала важливим інструментом у забезпеченні об’єктивності та справедливості у виконавчому провадженні. Однак, необхідні подальші вдосконалення для зменшення можливих затримок та спірних ситуацій.

Воєнний стан в Україні значно вплинув на процес виконавчого провадження, особливо в частині оцінки та відчуження майна. Зміни в законодавстві, прийняті в цей період, мають на меті забезпечити стабільність та безпеку правовідносин, але також створюють додаткові виклики для сторін виконавчого провадження. У період воєнного стану введено низку законодавчих обмежень, які безпосередньо впливають на вартість нерухомого майна та процес його оцінки. Зокрема,

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» надає державі можливість встановлювати особливі умови для регулювання відносин, пов'язаних із нерухомістю. Постанова Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року, яка відновлює державну реєстрацію прав на нерухоме майно, вводить додаткові обмеження на нотаріальні дії, що стосуються нерухомості. Цей механізм запроваджено з метою попередження шахрайських схем та забезпечення захисту економічних інтересів держави та громадян.

Згідно з Законом України «Про оціночну діяльність», експерти мають враховувати специфічні умови, зокрема, якщо нерухомість розташована у зоні бойових дій або прифронтовій зоні. Це може зробити оцінку майна значно ускладненою або взагалі неможливою, що створює правову невизначеність і може призвести до подальших судових спорів. Наприклад, у практиці Верховного Суду неодноразово розглядалися випадки, де оцінка нерухомості в умовах воєнного стану була предметом судового розгляду. Зокрема, в таких справах часто вирішується питання про відповідність оцінки реальним ринковим умовам та правомірність дій виконавця. Судова практика показує, що в умовах воєнного стану суди приділяють особливу увагу дотриманню прав сторін виконавчого провадження.

Необхідність чіткого визначення ролі експертів у виконавчому провадженні. Аналіз показує, що експерти відіграють ключову роль у забезпеченні справедливого виконання судових рішень. Проте відсутність чітких інструкцій та єдиної методології може призводити до різних трактувань і, як наслідок, до конфліктів та затримок у виконавчому процесі.

Удосконалення механізму рецензування. Введення рецензії на звіти про оцінку майна є важливим кроком для підвищення об'єктивності оцінки.

Однак, цей механізм все ще потребує доопрацювання, оскільки процедура рецензування може затягувати процес виконання рішень. Важливо забезпечити баланс між об'єктивністю та ефективністю.

Судовий контроль та оскарження. Судовий контроль залишається важливим інструментом захисту прав сторін виконавчого провадження. В умовах воєнного стану судова практика набуває особливого значення, оскільки суди вирішують спори, пов'язані з оцінкою майна у складних умовах. Проте необхідно вдосконалити законодавчі механізми, які дозволять прискорити процедури оскарження та зменшити навантаження на суди.

Особливості виконавчого провадження у воєнний час. Воєнний стан створює додаткові виклики для виконавчого провадження, особливо щодо оцінки та відчуження нерухомого майна. Законодавчі обмеження, введені у зв'язку з воєнним станом, мають бути доповнені чіткими процедурами, які враховують специфіку виконання рішень у таких умовах.

Пропозиції:

Створення єдиної методологічної бази для експертної діяльності. Необхідно розробити і впровадити єдині стандарти для проведення оцінки майна у виконавчому провадженні, які будуть враховувати всі можливі фактори, зокрема, економічні зміни та особливості регіонів, де ведуться бойові дії. Це допоможе уникнути неоднозначностей та конфліктів під час виконання рішень.

Автоматизація та цифровізація процесів. Важливо впровадити цифрові інструменти для моніторингу та управління виконавчим провадженням, включаючи автоматизацію процесу рецензування звітів про оцінку майна. Це підвищить прозорість процесу та зменшить можливість зловживань.

Покращення законодавчої бази щодо рецензування. Необхідно допрацювати законодавчі норми, що регулюють

процедуру рецензування, включаючи чіткі строки, критерії оцінки якості рецензії та механізми відповідальності за неправомірні дії під час її проведення. Імовірно є створення реєстру науково-дослідних установ з певним критерієм оцінювання, які будуть наділені правом на участь у процесі рецензування.

Розширення можливостей позасудового контролю. Позасудовий контроль повинен мати більше повноважень для оперативного вирішення спорів у виконавчому провадженні. Це може включати розширення ролі дисциплінарних комісій та органів Міністерства юстиції України у контролі за діяльністю експертів та виконавців. воєнного часу. Автоматизація, цифровізація та вдосконалення законодавчої бази є ключовими кроками на цьому шляху.

Адаптація законодавства до умов воєнного стану. Потрібно розробити спеціальні законодавчі акти або доповнення до існуючих законів, які б регулювали виконавче провадження в умовах воєнного стану, зокрема, щодо оцінки майна у зонах бойових дій. Також необхідно передбачити механізми компенсації або захисту для сторін, чиє майно постраждало через воєнні дії і є предметом спору або об'єктом на який зметається стягнення.

Запропоновані зміни сприятимуть підвищенню ефективності виконавчого провадження в Україні, забезпеченню справедливості та захисту прав усіх сторін процесу, особливо в умовах

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про виконавче провадження». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 480 від 19 квітня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-polozhennya-pro-poryadok-vedennya-derzhavnogo-reyestru-r-kvk110822>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
4. Верховний Суд України. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 квітня 2020 року № 755/1093/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88744195>
5. Шишка Р. Б. Виконавче провадження в Україні: проблеми теорії та практики. Юрінком Інтер, 2019. 320 с.
6. Нагорна І. Р. Реформування виконавчого провадження в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2021. № 7. С. 12–23.
7. Закон України «Про оціночну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
9. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Селіванов О. А. Залучення експерта у виконавчому провадженні

У статті детально аналізується теоретична та практична складова функцій експерта, спеціаліста, а також суб'єкта оціночної діяльності-суб'єкта господарювання під час здійснення провадження виконавчих дій. Вивчаються не тільки їхні функції, а й розкриваються аспекти їхніх ролей, завдань та повноважень, з особливою увагою до порівняння цих аспектів з аналогічними функціями та завданнями на етапі розгляду судової справи до моменту винесення остаточного рішення судом. Визначаються ключові відмінності, що дозволяють краще зрозуміти унікальні особливості кожного з цих суб'єктів у контексті виконавчого провадження. Крім того, стаття містить ґрунтовне дослідження

питань, пов'язаних із вдосконаленням механізму захисту прав та законних інтересів сторін виконавчого процесу. Особливий акцент зроблено на вдосконаленні засобів судового та позасудового контролю, що є критичним для забезпечення ефективності та справедливості виконавчого провадження. Аналізується також вплив таких механізмів на якість виконання судових рішень, зокрема, з точки зору зменшення строків виконання та підвищення ефективності виконавчих дій. У статті піднімається питання відповідальності експертів, спеціалістів та суб'єктів оціночної діяльності за дії або бездіяльність, що, незалежно від наявності наміру, можуть впливати на строки та ефективність виконання судових рішень на території України. Розглядаються юридичні наслідки таких дій у контексті цивільних та господарських справ, що становить значний інтерес для юридичної спільноти та практикуючих фахівців у галузі виконавчого провадження. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу законодавчих змін, які регулюють діяльність учасників виконавчого процесу. Визначаються основні тенденції у законодавстві та їх вплив на правозастосовчу практику. Автором окреслюється межа прав сторін виконавчого провадження, що мають на меті врегулювання спорів та визначення ціни майна боржника. Окремо розглядається можливість вирішення таких питань без залучення інших учасників виконавчого процесу, що викликає численні правові питання. У статті виділяються певні нормативно-правові колізії, що можуть призвести до порушення як конституційних, так і цивільних прав громадян та юридичних осіб. Автор аналізує природу таких колізій, розглядає їхні причини та наслідки, а також пропонує можливі шляхи їх подолання на законодавчому рівні. Розглядається також вплив цих колізій на загальну ефективність виконавчого провадження та на дотримання прав і свобод учасників процесу. Завершує статтю науковий та практичний аналіз діючого законодавства з урахуванням специфіки обмежень і правових норм, які діють під час воєнного стану. Автор розглядає питання адаптації законодавчих норм до умов воєнного часу, що має важливе значення для забезпечення належного функціонування системи виконавчого провадження в умовах збройного конфлікту. Досліджуються особливості правозастосування в таких умовах, зокрема, з огляду на забезпечення правопорядку та захисту національних інтересів. На основі проведеного аналізу формулюються рекомендації щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування з метою підвищення ефективності виконавчого провадження в умовах воєнного стану.

Ключові слова: виконавчий процес, виконавче провадження, примусове виконання, приватний виконавець, державний виконавець, експерт, спеціаліст, суб'єкт оціночної діяльності-суб'єкт господарювання, судовий контроль.

Selivanov O. Involvement of an Expert in Enforcement Proceedings

The article provides a detailed analysis of the theoretical and practical aspects of the functions of experts, specialists, and subjects of valuation activity-business entities during the execution of enforcement actions. It examines not only their functions but also delves into the roles, tasks, and powers with a particular focus on comparing these aspects with analogous functions and tasks during the stage of court case consideration until the final decision is rendered. The key differences that allow a better understanding of the unique characteristics of each of these entities in the context of enforcement proceedings are identified. Furthermore, the article includes a thorough investigation of issues related to improving the mechanism for protecting the rights and legitimate interests of the parties involved in the enforcement process. Special attention is given to the enhancement of judicial and extrajudicial control mechanisms, which are critical for ensuring the efficiency and fairness of enforcement proceedings. The impact of these mechanisms on the quality of judgment enforcement, particularly in terms of reducing execution timelines and increasing the effectiveness of enforcement actions, is also analyzed. The article raises the issue of the responsibility of experts, specialists, and subjects of valuation activity for actions or inactions that, regardless of intent, may affect the timelines and effectiveness of judgment enforcement within the territory of Ukraine. The legal consequences of such actions are examined in the context of civil and commercial cases, which

is of significant interest to the legal community and practitioners in the field of enforcement proceedings. Particular attention is paid to the comparative analysis of legislative changes that regulate the activities of participants in the enforcement process. The main trends in legislation and their impact on legal practice are identified. The author outlines the boundaries of the rights of the parties to enforcement proceedings, aiming at dispute resolution and determining the value of the debtor's property. The possibility of resolving such issues without involving other participants in the enforcement process, which raises numerous legal questions, is separately examined. The article highlights certain normative and legal conflicts that may lead to violations of both constitutional and civil rights of citizens and legal entities. The author analyzes the nature of such conflicts, examines their causes and consequences, and proposes possible ways to overcome them at the legislative level. The impact of these conflicts on the overall effectiveness of enforcement proceedings and the protection of the rights and freedoms of the participants in the process is also considered. The article concludes with a scientific and practical analysis of the current legislation, taking into account the specific limitations and legal norms that apply during martial law. The author considers the issue of adapting legislative norms to the conditions of wartime, which is of great importance for ensuring the proper functioning of the enforcement system in the context of armed conflict. The peculiarities of law enforcement in such conditions are studied, particularly regarding maintaining law and order and protecting national interests. Based on the analysis conducted, recommendations are formulated for improving legislation and the practice of its application to increase the efficiency of enforcement proceedings under martial law conditions.

Key words: enforcement process, enforcement proceedings, compulsory execution, private executor, state executor, expert, specialist, valuation entity (business entity), judicial control.

ТРУДОВЕ ПРАВО І ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сергій Вавженчук,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри трудового права та права
соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-6968-6720

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-5

УДК 347.454.3 (477)

Ознаки регулятивних трудових правовідносин

Протягом останніх років динаміка правового поля доволі висока, що призводить до необхідності переосмислення розуміння трудових правовідносин, яке закладалося в радянські часи. В умовах такої трудо-правової трансформації базовим завданням є подолання вузького горизонту трудового права, що дозволить вирішити не лише нагальні, але й латентні правові проблеми, пов'язані із розумінням трудових правовідносин. До того ж наука трудового права та законодавець продовжують знаходитися в пошуку «ідеального образу» трудових правовідносин [1, с. 58]. Наведений стан правової матерії спонукає звернутися до дослідження та аналізу ознак регулятивних трудових правовідносин та їх прояву.

Поділ правовідносин на регулятивні та охоронні не є новим для права, хоча не був поширеним у радянський період його розвитку. Як наслідок, в юридичній

літературі не приділялася значна увага аналізу трудових відносин через призму їх поділу на регулятивні та охоронні правовідносини. Переймалися ниткою завзяття до поділу трудових правовідносин на регулятивні та охоронні у своїх працях такі науковці як О. О. Абрамова, М.Г. Александров, М.Й. Бару, В.Я. Бурак, В.І. Щербина та ін.

З врахуванням трудо-правової методології та доктрини, метою є сформулювати основні ознаки регулятивних трудових правовідносин.

З огляду на ретроспективний зріз розвитку трудової доктрини, важко заперечити тезу про те, що трудові правовідносини поділяються на регулятивні трудові правовідносини та охоронні трудові правовідносини. Ідея поділу правовідносин на регулятивні й охоронні не є новою, адже відображалася ще на рівні дореволюційного права із застосуванням, як правило,

таких термінів як «правовідносини як ті, що захищаються» та «правовідносини як ті, що підлягають захисту» [1, с. 60]. Наведені терміни в сучасному трудовому праві майже не використовуються, адже зазнали логічної термінологічної трансформації. Не можливо не відмітити й той факт, що основний стержень згаданої наукової концепції знайшов відображення й в радянському трудовому праві, зокрема, у працях М.Г. Александрова, який запровадив термін «охоронювані правовідносини» [1, с. 60]. У подальшому згадану концепцію поділу правовідносин підтримали у радянському трудовому праві О. О. Абрамова, М. Й. Бару, В. М. Скобелкіним [1, с. 60] та ін. Доцільність поділу трудових правовідносин на регулятивні та охоронні була відзначена й в сучасній трудо-правовій науці В.Я. Бураком, В.І. Щербіною та іншими сучасними українськими науковцями [див.: 1, 592 с.; 2, 438 с.; 3, с. 99–100]. Як наслідок варто визнати, що виокремлення регулятивних трудових правовідносин не можливо розглядати як щось спонтанне, так як вони є плодом гострого та відточеного розуму трудо-правової науки.

Регулятивними трудовими правовідносинами просочене усе трудове право. Вони виникають між цілою низкою суб'єктів трудового права. Зокрема вони можуть виникати між: працівником та роботодавцем, профспілкою та роботодавцем, профспілкою та працівником, стажистом та роботодавцем, стажистом та працівником, державою (органом державної влади) та іншими суб'єктами трудового права тощо. Не можливо не помітити цілий пласт згаданих відносин у сфері соціально-партнерства.

Система регулятивних трудових правовідносин доволі неоднорідна, багаторівнева та складна, що суттєво ускладнює як класифікацію таких правовідносин так й виділення їх основних ознак. Враховуючи

розуміння предмету трудового права [див.: 4, с. 81–87; 5, с. 93–101], до регулятивних трудових правовідносин можна віднести наступні групи. По-перше, регулятивні трудові правовідносини, що виникають на підставі угод (договорів). До них відносяться ті, що виникають на підставі трудової угоди, трудового договору, колективної угоди, колективного договору, договору аутстафінгу, договору аутсорсингу, ремісійної угоди, інших угод у сфері праці тощо. Ті, що виникають з договору іменуються договірними. По-друге, правовідносини соціального партнерства, що пов'язані з багатосторонньою співпрацею їх учасників на різних рівнях. По-третє, профспілкові правовідносини. Вони пов'язані з створенням, зміною, припиненням профспілок; з профспілковим представництвом, з участю працівників та профспілок у встановленні умов праці та застосуванні трудового законодавства у низці випадків. По-четверте, правовідносини зайнятості та працевлаштування. По-п'яте, щодо професійної підготовки та перепідготовки та підвищенню кваліфікації. По-шосте, правовідносини щодо виникнення, зміни та припинення представницьких органів працівників. По-сьоме, правовідносини з організації праці та управління підприємством та працею.

Беручи до уваги широку неоднорідність правової природи та структурну складність регулятивних трудових правовідносин, варто мати на увазі, що вони наділені основними *ознаками широкого змісту*.

По-перше, регулятивні трудові правовідносини мають як *особистий* так і *неособистий характер*. Наприклад, особистий характер таких правовідносин проявляється коли працівник вступає у трудові відносини, у профспілкові відносини особисто. Кожен працівник виконує визначену трудову функцію особисто та не може делегувати її виконання третім особам. Хоча

інколи законодавець робить виключення з цього правила. Так, відповідно до п. 1 р. 1 Постанови «Про затвердження Положення про умови праці надомників» від 29.09.1981 р. № 275/17-99 виконання завдань може здійснюватися при участі членів сім'ї надомника. Тобто, законодавець відступає від загального правила та дозволяє виконувати трудову функцію не особисто працівником. Така ситуація в науці трудового права породжує гострі методологічні питання у ключі підстави виникнення такого роду правовідносин, правових зв'язків, що складаються між роботодавцем та третіми особами, які були задіяні у такій праці, відповідальності, охороні праці, тощо [6, с. 98–99].

Неособистий характеру регулятивних правовідносин проявляється у тому, що його учасники можуть діяти не в своєму інтересі, а в інтересі третьої особи, а також через призму делегування прав або обов'язків іншій особі. Колективно-договірне регулювання є прикладом неособистого характеру регулятивних правовідносин, адже сторони у таких відносинах можуть діяти не у власних, а в інтересах третіх осіб. Зокрема, такими учасниками, окрім роботодавця, можуть виступати уповноважені представники роботодавця та первинна профспілкова організація або представник працівників. Представником працівників може бути не одна особа, а визначене коло осіб. Неособистий характер притаманний низці профспілкових правовідносинам.

По-друге, регулятивним трудовим правовідносинам притаманні як *свобода волі його учасників* або *обмеження їх волі* так і *невольовий* характер. Свобода волі учасників проявляється в регулятивних відносинах, що ґрунтуються на угоді (договорі). Виникненню регулятивного договірною трудового відношення передуює процес проходження його через свідомість та волю його учасників. Так, працівник вступає вільно, без примусу в трудові

правовідносини, що виникають на підставі трудового договору. Як наслідок, таке відношення формується вільно без зовнішнього примусу [6, с. 98–99]. Наприклад, сторони колективного договору, договору аутстафінгу, також вільно вступають у договірні відносини. Саме тому відповідне регулятивне договірне відношення не може автоматично та самостійно з'явитися, функціонувати у правовому просторі без наявного вільного волевиявлення його учасників [6, с. 98–99].

Однак, низка регулятивних трудових правовідносин окреслені невольовим характером (або обмеженням волі їх учасників) та ґрунтуються не на угоді, а на інших юридичних фактах. До таких правовідносин можна віднести: правовідносини зайнятості та працевлаштування, правовідносини щодо виникнення, зміни та припинення представницьких органів працівників, з організації праці та управління підприємством та працею, правовідносини щодо професійної підготовки та перепідготовки та підвищенню кваліфікації тощо.

По-третє, регулятивні трудові правовідносини можуть відображати як *неорганізаційний* так й *організаційний характер*. Наприклад, неорганізаційний характер проявляється у правоприпиняючих (ремісійних) правовідносинах, що ґрунтуються на правоприпиняючій (ремісійній) угоді.

Організаційний характер правовідносин проявляється, наприклад, у випадку коли працівники реалізують свою здатність до праці шляхом включення їх до трудового колективу. Таким чином має місце несамотійний характер праці при організації загального процесу праці з певною кількістю людей. Не зважаючи на те, що працівник виконує визначену трудову функцію особисто, він повинен узгоджувати свої дії з іншими працівниками та роботодавцем. Адже праця обумовлена технологічним процесом, що має свої

вимоги (прикладом, технічні, хімічні, фізичні, цифрові тощо) та порядок реалізації без якого не можливо одержати результат колективної праці. Підпорядкування внутрішньому трудовому розпорядку (контроль та нагляд роботодавця) може не прослідковуватися у ряді випадків. Це пов'язане у першу чергу з тим, що останнім часом набуває все більшого поширення інтелектуальна компонента в трудовій діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. До таких випадків можливо віднести дистанційну зайнятість, зайнятість з нефіксованим робочим часом, у тому числі через конструкцію фрілансу [6, с. 98–99].

По-четверте, регулятивним трудовим правовідносинам *притаманна рівність або нерівність їх учасників*. Наприклад, рівність учасників регулятивних трудових відносин проявляється у колективно-договірному регулюванні. Нерівність учасників регулятивних трудових відносин проявляється у тому, що у таких правовідносинах наявний економічно-владний вплив одного учасника. Наприклад, має місце підпорядкування працівника правилам, що встановлюються в односторонньому порядку роботодавцем у відносинах, що ґрунтуються на трудовому договорі [6, с. 98–99].

По-п'яте, регулятивні трудові правовідносини можуть мати як *немайновий* так і *майновий характер*. Немайновий характер регулятивних правовідносин проявляється в професійній підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації працівників, у низці відносин зайнятості та працевлаштування, у виникненні, зміні та припиненні представницьких органів працівників, в організації праці та управління підприємством та працею, у соціальному партнерстві тощо.

Майновий характер яскраво проявляється у договірних трудових відносинах та проявляється, у першу чергу,

у тому, що праця в їх межах оплачується. Зокрема, працівник уклавши трудовий договір набуває право вимоги виплати заробітної плати. Вказана ознака закріплена на рівні КЗпП України та Законі України «Про оплату праці». Так, в ст. 2 КЗпП України зафіксовано «Право громадян України на працю, – тобто на одержання роботи з *оплатою праці* не нижче встановленого державою мінімального розміру,...». Наведена ознака знайшла своє відображення й в п. 13 Рекомендаціях МОП про трудове правовідношення № 198 від 31.05. 2006 р., де зазначається, серед ознак трудового правовідношення періодична виплата винагороди працівник [7]. Розглядувана ознака не є новою, адже вона містилася й раніше на рівні нормативно-правових актів, зокрема в КЗпП 1918 р. (ст. 2 Введення), де передбачалося те, що працівники працювали саме за винагороду. Втім, майновий характер трудових відносин виходить за рамки оплати праці. Справа у тому, що майнове забезпечення працівника має місце й у випадках тимчасової його непрацездатності, або реалізації ним права на відпустку тощо [6, с. 98–99].

Саме наведені ознаки дозволяють сформулювати визначення регулятивних трудових відносин, за яким це група суспільних відносин, що виникають на підставі регулятивних положень трудового права та існують поза сферою превенції та порушення трудових прав (явної загрози порушення трудових прав) та покликані на реалізацію регулятивних трудо-правових норм та створення необхідних умов для ефективного здійснення трудових прав та обов'язків [6, с. 98–99].

Через обмеженість журнального простору лише варто зацентрувати увагу на тому, що центральне місце серед регулятивних трудових правовідносин займають саме договірні правовідносини, що виникають на підставі трудового договору. У багатьох випадках саме їх динаміка та характер є визначальними

для виникнення зміни та припинення цілої низки інших правовідносин у трудовому праві (як регулятивних так й охоронних).

У цьому ключі не можливо не відмітити й того, що Положення п. 13 Рекомендацій МОП № 198 про трудові правовідносини 2006 р. містять конкретні ознаки трудових відносин, що ґрунтуються на трудовому договорі, до них належать: а) той факт, що робота: виконується відповідно до вказівок і під контролем іншої сторони; припускає інтеграцію працівника в організаційну структуру підприємства; виконується винятково або головним чином в інтересах іншої особи; виконується особисто працівником; виконується відповідно до певного графіку або на робочому місці, що вказується чи узгоджується стороною, яка замовила її; має певну тривалість і передбачає певну спадкоємність; вимагає присутності працівника; припускає надання інструментів, матеріалів і механізмів стороною, що замовила роботу; б) періодична виплата винагороди працівникові; той факт, що дана винагорода є єдиним або основним джерелом доходів працівника; здійснення оплати праці в натуральному виразі шляхом надання працівникові, приміром, харчових продуктів, житла або транспортних засобів; визнання таких прав, як щотижневі вихідні дні й щорічна відпустка; оплата стороною, що замовила проведення робіт, поїздок, що здійснюються працівником у цілях виконання роботи; або те, що працівник не несе фінансового ризику [7]. Аналіз п. 13 Рекомендацій МОП № 198 про трудові правовідносини 2006 р. свідчить про особливу важливість для міжнародного трудового права фіксації у нормативно-правовій

матерії ознак трудового правовідношення, що ґрунтується, саме, на трудовому договорі. Разом із цим поза фокусом Рекомендацій МОП № 198 залишається ціла низка ознак інших трудових правовідносин.

Варто мати на увазі, що наведені ознаки регулятивних трудових правовідносин можуть проявлятися, як у повній мірі так і частково у тих чи інших трудових відносинах. У випадках де проявляються наведені ознаки не у повній мірі, мають місце, так названі, нетипові (не стандартні) трудові правовідносини. Завдяки нечіткості проявлених ознак такого роду відносини, як правило, не вкладаються у типову класичну рамку трудового правовідношення. Вказане породжує нетипові трудові правовідносини (наприклад, ті, що випливають з аутстафінгу, аутсорсингу, трудового договору «о» годин тощо).

Висновки. Слід констатувати, що поставлене завдання досягнуто, адже з врахуванням трудо-правової методології та доктрини, сформовано п'ять основних ознак регулятивних трудових правовідносин. Разом із цим автор прийшов до наступних висновків. По-перше, з врахуванням розуміння предмету трудового права, окреслено групи регулятивних трудових правовідносин. По-друге, поза фокусом Рекомендацій МОП № 198 залишається ціла низка ознак трудових правовідносин, які не ґрунтуються на трудовому договорі. По-третє, наведені ознаки регулятивних трудових правовідносин можуть проявлятися, як у повній мірі так і частково у тих чи інших трудових відносинах. У випадках де проявляються наведені ознаки не у повній мірі, мають місце, так названі, нетипові (не стандартні) трудові правовідносини.

Список використаних джерел

1. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 592 с.

2. Бурак В. Я. Правовий механізм захисту трудових прав та законних інтересів працівників : монографія. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 438 с.
3. Щербина В. І. Трудове право України / за ред. В. С. Венедіктова. К. : Істина, 2008. 384 с.
4. Див. : Вавженчук С. Я. Предмет трудового права (частина 1: постановка проблеми). *Публічне право*. 2023. № 1. С. 81–87.
5. Вавженчук С. Я. Предмет трудового права (частина 2: науково-правові концепції). *Публічне право*. 2023. № 2. С. 93–101.
6. Вавженчук С. Я. До питання ознак регулятивних трудових відносин. *Правові виклики сучасності: законодавче реагування на геополітичні й історичні проблеми* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (Чернівці, 6 грудня 2022 року) / [редкол.: Н. Д. Гетьманцева (голова), О.В. Кіріяк (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 98–99.
7. Про трудове правовідношення. Рекомендації МОП. № 198 від 31.05. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_529#Text

Вавженчук С. Я. Ознаки регулятивних трудових правовідносин

Враховуючи те, що в національній правій доктрині не приділяється достатньої уваги класифікації трудових правовідносин на регулятивні та охоронні, фокус статті направлений на виділення регулятивних трудових правовідносин шляхом формування основних ознак регулятивних трудових правовідносин. Автором проаналізовано низку наукових концепцій та позицій науковців у цьому ключі, а отже слід констатувати, що приділено значної уваги доктринальним підходам розуміння ознак регулятивних трудових правовідносин. На підставі аналізу чинного трудового законодавства, наукової літератури автором окреслено аналіз основних ознак регулятивних трудових правовідносин чим показано їх місце в науці трудового права.

Автором наголошується на тому, що сам поділ правовідносин на регулятивні та охоронні не є новим для права, хоча не був поширеним у радянський період його розвитку. Як наслідок, в юридичній літературі не приділялася значна увага аналізу трудових відносин через призму їх поділу на регулятивні та охоронні правовідносини.

У роботі наголошується, що в умовах сьогодення існує ціла низка регулятивних трудових правовідносин. У роботі звертається увага на тому, що до регулятивних трудових правовідносин можна віднести наступні групи. По-перше, регулятивні трудові правовідносини, що виникають на підставі угод (договорів). До них відносяться ті, що виникають на підставі трудової угоди, трудового договору, колективної угоди, колективного договору, договору аутстафінгу, договору аутсорсингу, ремісійної угоди, інших угод у сфері праці тощо. Ті, що виникають з договору іменуються договірними. По-друге, правовідносини соціального партнерства, що пов'язані з багатосторонньою співпрацею їх учасників на різних рівнях. По-третє, профспілкові правовідносини. Вони пов'язані з створенням, зміною, припиненням профспілок; з профспілковим представництвом, з участю працівників та профспілок у встановленні умов праці та застосуванні трудового законодавства у низці випадків. По-четверте, правовідносини зайнятості та працевлаштування. По-п'яте, щодо професійної підготовки та перепідготовки та підвищенню кваліфікації. По-шосте, правовідносини щодо виникнення, зміни та припинення представницьких органів працівників. По-сьоме, правовідносини з організації праці та управління підприємством та працею.

Ключові слова: трудові відносини, ознаки трудових правовідносин, регулятивні трудові правовідносини, трудовий договір, нетипова зайнятість, трудові права, права людини.

Vavzhenchuk S. Attributes of regulatory labor relations

Given that the national legal doctrine does not pay enough attention to the classification of labor relations into regulatory and protective ones, the focus of the article is directed to the selection of regulatory labor relations by forming the main attributes of regulatory labor relations. The author analyzed several scientific concepts and positions of scientists in this vein,

and therefore it should be stated that considerable attention was paid to doctrinal approaches to understanding the attributes of regulatory labor relations. Based on the analysis of current labor legislation and scientific literature, the author outlines the analysis of the main attributes of regulatory labor relations, which shows their place in the doctrine of labor law.

The author emphasizes that the very division of legal relations into regulatory and protective ones is not new for law, although it was not widespread during the soviet period of its development. As a result, the legal literature did not pay much attention to the analysis of labor relations through the prism of their division into regulatory and protective legal relations. The work emphasizes that in today's conditions, there is a whole series of regulatory labor relations. The work draws attention that the following groups can be distinguished among regulatory labor relations. First, regulatory labor relations which are based on agreements (contracts). These include those arising based on an employment agreement, employment contract, collective agreement, outstaffing agreement, outsourcing agreement, remission agreement, other labor-related agreements. Relations arising from the contract are called contractual. Secondly, the legal relations of social partnership, are connected with the multilateral cooperation of their participants at different levels. Thirdly, trade union legal relations. They are related to the creation, change, and termination of trade unions; with trade union representation, with the participation of employees and trade unions in establishing working conditions and applying labor legislation in several cases. Fourthly, legal relations of employment and hiring. Fifth, relations regarding professional training and retraining and qualification upgrading. Sixth, legal relations regarding the creation, change and termination of employee representative bodies. Seventh, legal relations concerning labor organization and enterprise and labor management.

Key words: labor relations, attributes of labor relations, regulatory labor relations, employment contract, atypical employment, labor rights, human rights.

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Анна Наконечна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-0622-9386

DOI 10.32782/2306-9082/2024-54-6

УДК 340.12

Роль Верховного Суду в усуненні недоліків правового регулювання, які ускладнюють ефективне задоволення правових потреб (за матеріалами практики Великої Палати)

Як відомо, юридико-технічні недоліки законодавства ускладнюють, так чи інакше, належне задоволення правових потреб учасників суспільного життя, що зумовлює необхідність пошуку способів їх усунення. Даній проблематиці присвятили свої праці такі науковці як Косович В. М., Погребняк С. П., Портнов А. В., Москалюк О. В. тощо.

Метою статті є детальний аналіз найбільш поширених дефектів і практику їхнього подолання на підставі постанов ВС. Такі можливості цього органу зумовлені тим, що відповідно до ч. 5–6 ст.13 Закону України «Про

судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, а також враховуються іншими судами при застосуванні таких норм. Завдяки цьому ВС спроможний, так би мовити, нейтралізувати юридико-технічні недоліки, яких, подекуди, на жаль, не позбавлене українське законодавство і які, відтак, послаблюють ефективність правового регулювання процесу задоволення правових потреб.

До таких недоліків, на думку професора В. Косовича, належать, явно виражені (законодавчі прогалини, колізії та дублювання) і частково виражені (нормотворчі помилки). А одним із найбільш дієвих засобів подолання цих недоліків є судова практика [1, с. 15–16; 218, с. 9, 103–104, 109, 113–114, 122, 130, 142–143, 327, 396].

Подолання законодавчих прогалин має два загально визнані способи. Перший із них – аналогія закону – вирішення справи за наявності прогалини на основі норми права, що регулює найбільш подібні суспільні відносини.

Прикладом може бути прогалина, яка полягає у відсутності в цивільному законодавстві положення щодо можливості визнання договору недійсним після його розірвання, що перешкоджає задоволенню потреби у юридичній визначеності в правовідносинах сторін цього договору, які могли діяти всупереч законодавству ще у момент укладення договору, а тому і на час його розірвання. Засоби подолання цієї прогалини продемонстровані у постанові ВП ВС від 27.11.2018 р. у справі № 905/1227/17 [2]. Проаналізувавши приписи ЦК щодо недійсності правочинів, ВП ВС дійшла висновку, що розірвання сторонами договору, виконаного повністю або частково, не позбавляє його сторони права на звернення до суду з позовом про визнання такого договору недійсним. Окрім цього, як вказала ВП ВС, не перешкоджає поданню відповідного позову і закінчення строку (терміну) дії правочину до моменту звернення до суду.

Зауважимо, що упродовж 2018–2019 рр. ВП ВС прийняла ще низку постанов, якими подолала прогалини у чинному законодавстві, зокрема:

1) постанова від 17.04.2018 р. у справі № 200/11343/14-ц [3] (про можливість відповідача, – який не був належно повідомлений про час і місце розгляду справи у суді першої інстанції

та не брав участі у такому розгляді, а тому не міг заявити у цьому суді про сплив позовної давності до ухвалення ним заочного рішення, – подати таку заяву до апеляційного суду);

2) постанова від 30.01.2019 р. у справі № 442/456/17 [4] (щодо права на пільгову пенсію за вислугу років викладачів позашкільних навчальних закладів за відсутності прямої вказівки на їхні посади у Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затверджену постановою КМ України від 04.11.1993 р. № 909 [5], у відповідній редакції);

3) постанова від 13.02.2019 р. у справі № 822/524/18 [6] (про можливість переведення держслужбовця з інвалідністю II групи, який має відповідний стаж роботи на держслужбі, з пенсії по інвалідності на пенсію державного службовця до досягнення пенсійного віку);

4) постанова від 26.06.2019 р. у справі № 905/1956/15 [7] (ВП ВС застосувала до правовідносин щодо заміни боржника у виконавчому провадженні приписи ч. 3 ст. 109 і ст. 619 ЦК про те, що юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу, а кредитор може вимагати задоволення його вимоги як від основного боржника, так і від особи, яка несе субсидіарну відповідальність; ВП ВС вирішила, що внаслідок виділення з юридичної особи-первісного боржника іншої юридичної особи, до якої перейшов борг першої за судовим рішенням, виділена юридична особа стає основним боржником у виконавчому провадженні, а та юридична особа, яка була первісним боржником за судовим рішенням, стає у виконавчому провадженні субсидіарним боржником);

5) постанова від 10.12.2019 р. у справі № 925/698/16 [8] (ВП ВС усунула прогалину у законодавстві щодо неможливості відновлення банківської ліцензії після її відкликання Національним банком України, якщо відповідне рішення останнього скасував через юридико-організаційні порушення суд; ВП ВС вирішила, що, якщо банк, визнаний проблемним, не відповідає вимогам банківського законодавства, дотримання яких є обов'язковим для наявності банківської ліцензії, недоліки у процедурах виведення такого банку з ринку не можуть бути підставою для поновлення цієї ліцензії).

Другим способом подолання прогалин є аналогія права, тобто вирішення юридичної справи на основі загальних або галузевих принципів права за відсутності не тільки норми, яка мала би прямо регулювати суспільні відносини, але й норми, яка регулює аналогічні відносини. Можливість вдатися до аналогії закону та аналогії права закріплена у ЦК (ст. 8), СК (ст. 10), ЦПК (ч. 9 ст. 10), ГПК (ч. 10 ст. 11), КАС (ч. 6 ст. 7), проте цю можливість суди використовують нечасто. Прикладами судових рішень, в яких у 2018–2019 рр. ВП ВС застосувала аналогію закону, можна вважати такі:

1) постанова від 27.11.2019 р. у справі № 629/847/15-к [9] (про врегулювання за аналогією процесуального закону, незважаючи на відсутність цього інституту у КПК, процесуальних відносин щодо можливості відступу від висновку об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі ВС цією самою об'єднаною палатою, як є у цивільній, господарській і адміністративній юрисдикціях);

2) постанова від 04.12.2018 р. у справі № 910/18560/16 [10] (ВП ВС на підставі приписів статті 120 ЗК, статті 377 ЦК, які передбачають перехід права на земельну ділянку в разі набуття права власності на об'єкт нерухомості, сформулювала принцип

єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованої на ній будівлі або споруди, а далі поширила цей принцип на перехід права власності на нерухомий об'єкт, споруджений на земельній ділянці, яка перебуває на праві постійного користування);

3) постанова від 05.12.2018 р. у справі № 713/1817/16-ц [11] (застосувавши принцип єдності юридичної долі земельної ділянки та спорудженого на ній об'єкта нерухомого майна, ВП ВС встановила наявність цивільного інтересу в оформленні права на земельну ділянку під спорудженням на ній об'єктом, придбаним у власність).

Розв'язання колізій здійснюється залежно від їхніх різновидів за правилами, що передбачені законодавством або правовою доктриною. Серед них вирізняють ієрархічні, змістовні, темпоральні та «змішані» (темпорально-змістовні, ієрархічно-змістовні, темпорально-ієрархічні) [див. також: 12, с. 100–107; 13, с. 9–14, 16; 14, с. 5–11].

Ієрархічні колізії долаються шляхом застосування норми, що закріплюється в нормативно-правовому акті, який має вищу юридичну силу. Так, правила подолання колізій юридичних норм Конституції України та закону, а також норм міжнародних договорів і закону сформульовані на законодавчому рівні. Стосовно першої колізії, то ч. 2 ст. 8 Конституції України встановлює, що Основний Закон має найвищу юридичну силу, а закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні їй відповідати. Щодо другої, то ч. 1 ст. 9 Конституції України та ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV [15] визначають, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВР України, є частиною національного законодавства України, а ч. 2 ст. 19 вказаного Закону вказує, що якщо міжнародним договором України, який набрав

чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Прикладом колізій між нормами закону та підзаконного нормативного акта може слугувати колізія між ч. 5 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII [16] і п.14 розділу III Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 [17]. Ця колізія полягає у тому, що вказаний Закон передбачив можливість передання виконавчого документа від одного приватного виконавця іншому або відповідному органу ДВС, або від органу ДВС – приватному виконавцю лише за заявою стягувача. Закон не зобов'язав приватного виконавця передавати виконавче провадження, яке перебуває у нього на виконанні, державному виконавцю з тієї підстави, що у державного виконавця є зведене виконавче провадження щодо того самого боржника. Натомість зазначена Інструкція імперативно визначила, що у разі, якщо стосовно одного боржника відкрито декілька виконавчих проваджень про стягнення коштів, то вони об'єднуються у зведене виконавче провадження та виконуються тим державним виконавцем, який відкрив перше таке провадження; більше того, нові виконавчі провадження щодо цього боржника за наявності зведеного виконавчого провадження приєднуються до останнього. Вказане по суті означає обов'язок приватного виконавця у разі відкриття ним виконавчого провадження передати останнє державному виконавцеві, в якого знаходиться зведене виконавче провадження стосовно того самого боржника. Означена колізія не дає змоги задовольнити потребу у юридичній визначеності процедури вчинення виконавчих дій приватним

виконавцем у разі надходження до нього на виконання виконавчого документа про стягнення коштів з боржника, стосовно якого у державного виконавця вже є зведене виконавче провадження.

Засоби розв'язання такої колізії відображені у постанові ВП ВС від 05.12.2018 р. у справі № 904/7326/17 [18]. ВП ВС вказала, що положення зазначеної Інструкції слід розглядати як такі, що запроваджені відповідно до вимог Закону, а тому не можуть йому суперечити, в тому числі встановлювати нові вимоги, які прямо не передбачені Законом, на виконання якого ця Інструкція затверджена.

Ще одним прикладом подолання ієрархічної колізії може бути постановова ВП ВС від 04.12.2019 р. у справі № 520/3939/19 (Пз/9901/10/19) [19] (колізія між п.4, 5 ч.1 ст.4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI [20] і п. 16 розділу IV Порядку формування та подання страховальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 14.04.2015 р. № 435 [21]).

Змістовні колізії виникають внаслідок часткового збігу обсягів правового регулювання певних суспільних відносин і пов'язані з конкуренцією загальних, спеціальних і виняткових норм права. Для прикладу, колізія між приписами п. «а» ч. 1 ст. 341 ГПК та ч. 5 ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII стосовно того, в яких днях – календарних або робочих відповідно – рахувати строк на оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності державного виконавця та посадових осіб ДВС щодо виконання судового рішення, не давала змоги задовольнити потребу в юридичній визначеності щодо строку

такого оскарження. Цю колізію ВП ВС усунула у постанові від 13.03.2019 р. у справі № 920/149/18 [22].

ВП ВС вказала, що у ст. 74 вказаного Закону, яка регулює, зокрема, відносини, що виникають під час оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця не тільки до суду, але й до органів державної виконавчої служби, є загальні норми щодо норм ст. 339-341 ГПК. Тому під час оскарження саме до суду рішень, дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця, на виконанні яких перебуває виконавчий документ господарського суду, слід дотримувати відповідних положень ГПК, зокрема щодо права на звернення з такою скаргою впродовж десяти календарних, а не робочих днів (п. «а» ч. 1 ст. 341 цього кодексу).

Іншим прикладом подолання змістовної колізії може бути постановою ВП ВС від 05.12.2019 р. у справі № 9901/495/19 [23], в якій суд вирішив, що приписи ст. 46 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р. № 1798-VIII [24] є спеціальними щодо приписів ч. 4 ст. 22, п. 2, 3 ч. 1, ч. 4 ст. 266 КАС, а тому ухвала Вищої ради правосуддя про відкриття дисциплінарної справи щодо судді не може бути оскаржена.

При *збігу темпоральної та змістовної колізій*, що виникає внаслідок більш пізнього введення в дію загальної норми, пріоритет надається спеціальній нормі, хоча її й прийнято раніше. Як приклад, розглянемо колізію між ч. 3 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023-XII [25] про звільнення споживачів від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їхніх прав, а також ст. 5 Закону України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. № 3674-VI [26] у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо сплати судового збору» від 22.05.2015 р. № 484-VIII [27], згідно з яким споживачів було виключено з переліку осіб, які мають пільги щодо сплати судового збору. Внаслідок такої колізії споживачі певний час не мали можливості задовольнити потребу у захисті їхніх прав судом без оплати судового збору.

У постанові від 21.03.2018 р. у справі № 761/24881/16-ц [28] ВП ВС вказала, що Закон України «Про захист прав споживачів», який прийнятий раніше, є спеціальним щодо Закону України «Про судовий збір», в якому немає вичерпного переліку осіб, які звільнені від сплати судового збору. А крім того, відсутність категорії споживачів у такому переліку не може безумовно означати те, що споживачі не мають вказаної пільги, встановленої спеціальним законом, який гарантує реалізацію та захист саме їхніх прав.

Іншим прикладом збігу темпоральної та змістовної колізії може слугувати колізія між ст. 256 ЦК та ст. 88 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [29] щодо строку звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису. Вона полягає у тому, що ст.88 вказаного Закону містить різні строки для звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису: три роки – у відносинах за участю громадян, один рік – для відносин за участю підприємств, установ і організацій. На момент ухвалення ВР України цього Закону діяв Цивільний кодекс УРСР 1963 р. [30], який встановлював позовну давність залежно від суб'єктного складу сторін правовідносин: три роки у відносинах за участю громадян і один рік у справах за участю підприємств, установ і організацій. Після внесення змін до Цивільного кодексу УРСР у 1995 р., а тим більше після набрання чинності новим ЦК у 2004 р., строки, встановлені у ст.88 згаданого Закону, не були узгоджені з позовною давністю,

яка стала визначатися за предметом спору, а не за суб'єктною ознакою. Така неузгодженість строків на звернення за захистом права до суду та до нотаріуса перешкоджала задоволенню потреби в юридичній визначеності для мети вчинення виконавчого напису.

Долаючи вказану темпорально-змістовну колізію, ВП ВС у постанові від 02.07.2019 р. у справі № 916/3006/17 [31] вказала, що загальний строк для звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису має становити три роки незалежно від суб'єктного складу сторін правовідносин, а якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено іншу (спеціальну) позовну давність, виконавчий напис видається у межах цього строку.

У разі збігу ієрархічної та змістовної колізій, коли загальна і спеціальна норми містяться в актах, що мають різну юридичну силу, перевага повинна віддаватись спеціальній нормі, навіть якщо вона має меншу юридичну силу. Однак, якщо нижчий правотворчий орган не був уповноважений видавати акт з такою спеціальною нормою, а отже, вирішувати питання по-іншому, ніж визначено в акті вищої юридичної сили, повинна діяти загальна норма вищої юридичної сили.

Для прикладу, у постанові від 05.06.2019 р. у справі № 755/12638/15 [32] ВП ВС подолала колізію між приписами ч.5 ст.50 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI (далі – Закон № 4452-VI) [33], ст.23 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19.06.2003 р. № 978-IV (далі – Закон № 978-IV) [34] та приписом абз. 16 п. 4.18 глави 4 розділу V Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку, затвердженого рішенням виконавчої

дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 р. № 2 (далі – Положення) [35]. Проблема полягала у тому, в якому порядку під час ліквідації банку, який був управителем фонду фінансування будівництва (далі – ФФБ), повертати інвесторам цього будівництва кошти оперативного резерву, обліковані у банку на рахунках ФФБ: повертати їх у порядку черговості, визначеної у ст. 52 Закону № 4452-VI, оскільки це передбачено у Положенні, чи повернення цих коштів має відбуватися поза чергою, оскільки такі кошти згідно із Законами № 978-IV і № 4452-VI не включаються до ліквідаційної маси банку, в якому створений ФФБ. Наявність означеної колізії впливала на задоволення потреб багатьох довіритель, які інвестували кошти у будівництво через ФФБ, але банк, в якому створений ФФБ, був визнаний неплатоспроможним. У разі задоволення вимог таких довіритель у порядку черговості вимог кредиторів до банку, який ліквідується, ці довірители могли не отримати ні інвестовані ними кошти, ні об'єкт будівництва.

Ст. 23 Закону № 978-IV передбачає можливість заміни за рішенням суду управителя ФФБ, а також встановлює, що у разі ліквідації управителя ФФБ кошти на рахунку ФФБ не включаються до ліквідаційної маси управителя ФФБ і спрямовуються виключно на задоволення вимог довіритель до управителя ФФБ згідно з Правилами ФФБ. Ч. 5 ст. 50 Закону № 4452-VI та абз. 1 п. 4.18 глави 4 розділу V Положення теж вказували, що кошти на рахунку ФФБ не включаються до ліквідаційної маси банку. Натомість абз. 16 п. 4.18 глави 4 розділу V Положення визначав, що у разі ліквідації банку-управителя ФФБ кошти на рахунку такого ФФБ спрямовуються виключно на задоволення вимог довіритель до банку-управителя ФФБ, що ліквідується, але включаються до сьомої черги вимог кредиторів.

ВП ВС вирішила, що у правовідносинах стосовно ФФБ пріоритетними є норми Закону № 978-IV, хоча приписи ст.23 останнього не суперечать ч. 5 ст. 50 Закону № 4452-VI. Крім того, ВП ВС зазначила, що Положення є підзаконним нормативно-правовим актом, який може застосовуватися до спірних правовідносин лише у частині, яка не суперечить Законом України.

У разі збігу *темпоральної та ієрархічної колізії*, що виникає внаслідок більш пізнього введення в дію норми, яка міститься в акті меншої юридичної сили, пріоритет віддається нормі, яка міститься в нормативно-правовому акті, що прийнятий пізніше, навіть якщо він має нижчу юридичну силу. Приклади подолання таких колізій у практиці ВП ВС за 2018–2019 рр. виявити не вдалося.

ВП ВС у постановках також долає частково виражені недоліки нормативно-правових актів, зокрема спричинені неналежним використанням конкретних засобів законотворчої техніки. Як приклад розглянемо тлумачення приписів ЦК щодо застосування позовної давності до негативного позову. Ст.268 ЦК не передбачає, що вимога власника про усунення перешкод у володінні та користуванні його майном, зокрема про виселення, належить до вимог, на які позовна давність не поширюється. Проте власник, який не втратив володіння його майном, має потребу у будь-який час вимагати усунення перешкод у користуванні та розпорядженні цим майном, а не лише впродовж трьох років з моменту, коли почали вчинятися відповідні перешкоди. Навіть після спливу цих трьох років він залишається володіючим власником, а тому повинен мати можливість захистити його право. Тому у постанові від 04.07.2018 р. у справі № 653/1096/16-ц [36] ВП ВС змінила підхід ВС України, зафіксований у постанові від 27.01.2016 р. у справі № 6-2913цс15

[37] про поширення загальної позовної давності на вимоги власника про виселення наймача зі службового житла. ВП ВС звернула увагу на те, що власник житла не втрачає володіння ним лише у зв'язку з тим, що відповідний об'єкт переданий у найм, як і не втрачає право власності на цей об'єкт. Допоки особа є власником нерухомого майна, вона не може бути обмежена у праві звернутися до суду з позовом про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження цим майном, зокрема і шляхом виселення. А тому негативний позов можна заявити впродовж всього часу тривання відповідного правопорушення.

Повне ж усунення зазначених вище недоліків здійснюється кількома загальновизнаними способами удосконалення (підвищення якості) нормативно-правових актів України, а саме: 1) прийняття нормативно-правового акта у новій редакції; 2) внесення змін до нормативно-правового акта; 3) кодифікація нормативно-правового акта; 4) офіційне тлумачення-роз'яснення нормативно-правового акта [12, с. 50, 122]. Тобто, внаслідок правотворчої та правоінтерпретаційної діяльності може підвищуватися здатність нормативно-правових актів задовольняти потреби їхніх адресатів.

Отже, виходячи із усього вищезазначеного, можемо зробити висновки, задоволення правових потреб ускладнюється наявністю юридико-технічних недоліків в актах чинного законодавства. Найбільш поширеними різновидами таких недоліків є, зокрема, явно виражені (законодавчі прогалини і колізії) та частково виражені (нормотворчі помилки). Значний внесок у подолання цих юридико-технічних дефектів на сьогодні в Україні робить, зокрема, ВП ВС у постановках за результатами розгляду конкретних судових справ.

Список використаних джерел

1. Косович В. Судова практика як засіб подолання недоліків нормативно-правових актів України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 62. С. 14-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2015_62_4
2. Постанова ВП ВС від 27.11.2018 р., справа № 905/1227/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78376886>.
3. Постанова ВП ВС від 17.04.2018 р., справа № 200/11343/14-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963810>.
4. Постанова ВП ВС від 30.01.2019 р., справа № 442/456/17 (К/9901/34462/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79684887>.
5. Перелік закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затверджений постановою КМ України від 04.11.1993 р. № 909 (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-93-п>.
6. Постанова ВП ВС від 13.02.2019 р., справа № 822/524/18 (Пз/9901/23/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80147824>.
7. Постанова ВП ВС від 26.06.2019 р., справа № 905/1956/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83482785>.
8. Постанова ВП ВС від 10.12.2019 р., справа № 925/698/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87393947>.
9. Постанова ВП ВС від 27.11.2019 р., справа № 629/847/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86105184>
10. Постанова ВП ВС від 04.12.2018 р., справа № 910/18560/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80427441>.
11. Постанова ВП ВС від 05.12.2018 р., справа № 713/1817/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78534729>.
12. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 488 с.
13. Погребняк С. П. Колізії у законодавстві України та шляхи їх переборення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2001. 19 с.
14. Портнов А. В., Москалюк О. В. Види колізій у законодавстві України. *Юрист України*. 2012. № 1-2 (18-19). С. 5-12.
15. Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
16. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
17. Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5 (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12>.
18. Постанова ВП ВС від 05.12.2018 р., справа № 904/7326/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78534731>
19. Постанова ВП ВС від 04.12.2019 р., справа № 520/3939/19 (Пз/9901/10/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86401183>.
20. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
21. Порядок формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 14.04.2015 р. № 435 (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-15>.

22. Постанова ВП ВС від 13.03.2019 р., справі № 920/149/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80854638>
23. Постанова ВП ВС від 05.12.2019 р., справа № 9901/495/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86333762>
24. Про Вищу раду правосуддя. Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
25. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
26. Про судовий збір. Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору. Закон України від 22.05.2015 р. № 484-VIII (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/484-19/ed20150901#n26>
28. Постанова ВП ВС від 21.03.2018 р., справа № 761/24881/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73054749>.
29. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
30. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р. № 1540-VI (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1540-06>.
31. Постанова ВП ВС від 02.07.2019 р., справа № 916/3006/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83589983>
32. Постанова ВП ВС від 05.06.2019 р., справа № 755/12638/15. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82308714>
33. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>
34. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю. Закон України від 19.06.2003 р. № 978-IV (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15>
35. Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку, затвердженим рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 05.07.2012 р. № 2 (з подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12>.
36. Постанова ВП ВС від 04.07.2018 р., справа № 653/1096/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296538>
37. Постанова ВС України від 27.01.2016 р., справа № 6-2913цс15. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/c236790ec171de49c2257f4d004268a2/\\$FILE/6-2913%D1%86%D1%8115.doc](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/c236790ec171de49c2257f4d004268a2/$FILE/6-2913%D1%86%D1%8115.doc)

Наконечна А. М. Роль Верховного Суду в усуненні недоліків правового регулювання, які ускладнюють ефективне задоволення правових потреб (за матеріалами практики Великої Палати)

У статті проаналізовано особливості найбільш поширених дефектів законодавства України та практику їх подолання на підставі постанов Великої Палати Верховного Суду. Виявлено, що найбільш поширеними різновидами недоліків чинного законодавства є явно виражені (законодавчі прогалини і колізії) та частково виражені (нормотворчі помилки). Відзначено, що значний внесок у подолання цих юридико-технічних дефектів на сьогодні в Україні робить Велика Палата Верховного Суду у постановках за результатами розгляду конкретних судових справ. Дослідження її судової практики за період 2018-2019 р.р. дозволило встановити випадки, коли Велика Палата Верховного Суду заповнювала прогалини у законодавстві за допомогою аналогії закону (вирішення справи за наявності прогалини на основі норми права, що регулює найбільш подібні суспільні відносини) й аналогії права (вирішення юридичної справи на основі загальних або

галузевих принципів права за відсутності не тільки норми, яка мала би прямо регулювати суспільні відносини, але й норми, яка регулює аналогічні відносини), долала ієрархічні, змістовні, темпорально-змістовні, ієрархічно-змістовні та темпорально-ієрархічні юридичні колізії, а також частково виражені недоліки нормативно-правових актів, спричинені неналежним використанням конкретних засобів законотворчої техніки.

Також зазначено, що повне усунення вищезазначених недоліків здійснюється кількома загально визнаними способами удосконалення (підвищення якості) нормативно-правових актів України, а саме: 1) прийняття нормативно-правового акта у новій редакції; 2) внесення змін до нормативно-правового акта; 3) кодифікація нормативно-правового акта; 4) офіційне тлумачення-роз'яснення нормативно-правового акта. І цим доведено, що внаслідок правотворчої та правоінтерпретаційної діяльності може підвищуватися здатність нормативно-правових актів задовольнити потреби їхніх адресатів.

Ключові слова: законодавчі прогалини, законодавчі колізії, аналогія права, аналогія закону.

Nakonechna A. The role of the Supreme Court in eliminating the shortcomings of legal regulation that complicate the effective satisfaction of legal needs (based on the practice of the Grand Chamber)

The article analyzes the features of the most common defects in the legislation of Ukraine and the practice of overcoming them based on the decisions of the Grand Chamber of the Supreme Court. It was found that the most common types of shortcomings of the current legislation are clearly expressed (legislative gaps and conflicts) and partially expressed (normative errors). It was noted that a significant contribution to overcoming these legal and technical defects in Ukraine today is made by the Grand Chamber of the Supreme Court in rulings based on the results of consideration of specific court cases. Research of her judicial practice for the period 2018-2019. made it possible to establish cases when the Grand Chamber of the Supreme Court filled gaps in the legislation using the analogy of lex (resolving a case in the presence of a gap based on the rule of law governing the most similar social relations) and the analogy of law (solving a legal case on the basis of general or branch principles of law in the absence of not only a norm that should directly regulate social relations, but also a norm that regulates similar relations), overcame hierarchical, substantive, temporal-content, hierarchical-content and temporal-hierarchical legal conflicts, as well as partially expressed shortcomings of regulatory legal acts, caused by the improper use of specific means of law-making technology.

It is also stated that the complete elimination of the above-mentioned shortcomings is carried out by several generally recognized methods of improvement (increasing the quality) of normative legal acts of Ukraine, namely: 1) adoption of a normative legal act in a new edition; 2) making changes to the regulatory act; 3) codification of the regulatory act; 4) official interpretation-explanation of the normative legal act. And this proves that as a result of law-making and law-interpreting activities, the ability of normative-legal acts to meet the needs of their addressees can be increased.

Key words: legislative gaps, legislative conflicts, analogy of law, analogy of law.

НОТАТКИ

Науково-практичний юридичний журнал

Публічне право

2 (54) / 2024

Редактор – *Петренко В. С.*
Комп'ютерна верстка – *Марєєва А. О.*

Підписано до друку 17.07.2024 р. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Petersburg. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 2,63.
Наклад 500 прим. Зам. № 0824/575.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1.
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.